

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální pedagogiky

**Výchovné styly v současných rodinách a jejich vliv na
volný čas dítěte**

Diplomová práce

Autor:	Bc. Petra Schönbeková
Studijní program:	N7507 - Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Vedoucí práce:	Mgr. Jan Sýkora

Zadání diplomové práce

Autor:	Petra Schönbeková
Studium:	P14K0297
Studijní program:	N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Název diplomové práce:	Výchovné styly v současných rodinách a jejich vliv na volný čas dítěte
Název diplomové práce A):	Educational Styles in contemporary Families and their Influence on Children Leisure Time

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce bude pojednávat o problematice výchovných stylů a volného času. Konkrétním cílem je zjistit, jakým způsobem různé výchovné styly současných rodin ovlivňují volný čas dětí a nakolik dítěti umožňují být spoluodpovědným za svůj volný čas. V empirické části bude provedeno výzkumné šetření, kdy kombinací dotazníku a polostrukturovaného rozhovoru budou zjišťovány informace vedoucí k analýze dané problematiky a následné komparaci výsledků.

GILLERNOVÁ, I. Změny rodičovských stylů výchovy v české rodině. In: GILLERNOVÁ, I., KEZBA, V., RYMEŠ, M. Psychologické aspekty změn v české společnosti: Člověk na přelomu tisíciletí, Praha: Grada, 2011. s. 121-132. ISBN 978-80-247-2798-1. HENDL, J. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. Praha: Portál. 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. Člověk-prostředí-výchova: K otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2. PÁVKOVÁ, J., a kol. Pedagogika volné času: Teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času. 3. vydání. Praha: Portál. 2008. 221 s. ISBN 978-80-7367-423-6. SPOUSTA, V. Teoretické základy výchovy ve volném čase. Brno: Masarykova univerzita. 1994. 173 s. ISBN 80-210-1007-X.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Jan Sýkora

Oponent: Mgr. Jakub Holeček

Datum zadání závěrečné práce: 6.11.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala (pod vedením vedoucího diplomové práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 9. 3. 2016

Bc. Petra Schönbeková

Poděkování

Děkuji Mgr. Janu Sýkorovi za odborné vedení práce, poskytování rad, trpělivost a ochotu při konzultacích.

Anotace

SCHÖNBEKOVÁ, Petra. *Výchovné styly v současných rodinách a jejich vliv na volný čas dítěte*. Hradec Králové : Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 88 s. Diplomová práce.

Diplomová práce pojednává o problematice výchovných stylů a volného času. Konkrétně je zaměřena na působení výchovných stylů v současných rodinách na způsob trávení volného času dětí, způsoby formování volného času, vnímání hodnoty volného času rodiči a dětmi a plánování volného času. Teoretická část je zaměřena na volný čas, rodinu, výchovu, rozdělení výchovných stylů, model devíti polí a charakteristiku vývojového období dětí středního školního věku. Empirická část obsahuje výzkumné šetření, realizované u dětí ve věku 9-12 let v rámci vybrané základní školy, které využívá designu případové studie zahrnující dotazníkové šetření a metodu hloubkových rozhovorů. Cílem je dosáhnout zjištění, jaký vliv mají výchovné styly na volný čas dětí a zdali se ve způsobu ovlivňování volného času liší.

Klíčová slova: volný čas, rodina, děti, výchova, výchovné styly

Annotation

SCHÖNBEKOVÁ, Petra. *Educational Styles in contemporary Families and their Influence on Children Leisure Time*. Hradec Králové: Pedagogical Faculty, University of Hradec Králové, 2016. 88 pp. Diploma Dissertation Degree Thesis.

This thesis deals with the interrelationship of styles of childraising and spending free time. In particular, it focuses on the effects of various styles of childraising styles on the ways children spend their free time, on the ways free time is shaped and planned, as well as on how the value of free time is perceived by both parents and children. The theoretical part discusses the concepts of free time, family, and upbringing, it distinguishes various childraising styles, describes the so-called nine-field model, as well as the characteristics of the developmental period of middle school age. The empirical part contains a description of the research, targeting children between the ages of 9 and 12, studying at a select set of comprehensive schools. This is done through case studies including questionnaires and deep interviews. The aim of this is to ascertain what effect various childraising styles have on the free time of children, and if these styles differ in how they influence free time.

Keywords: leisure time, family, children, upbringing, educational styles

Obsah

Úvod	9
1 Volný čas	11
1. 1 Pojem volný čas	11
1. 2 Funkce volného času	12
1. 3 Formy trávení volného času	13
1. 4 Činnosti volného času	14
1. 5 Zhodnocování volného času v rodině	16
1. 6 Výchovné volnočasové aktivity v rodině	17
2 Rodina a výchova	20
2. 1 Definice a typy rodiny	20
2. 2 Funkce rodiny	21
2. 3 Charakteristiky současné rodiny	24
2. 4 Definice výchovy a její cíle	26
2. 5 Funkce výchovy	28
2. 6 Žádoucí a nežádoucí rodinná výchova	29
2. 7 Výchovné styly v rodině	31
2. 7. 1 Model tří stylů výchovy	33
2. 7. 2 Model čtyř stylů výchovy	33
2. 7. 3 Model devíti polí	34
2. 8 Metody zjišťování způsobu výchovy v rodině	37
2. 9 Výzkumy na výchovné styly v rodinách	38
3 Děti středního školního věku	41
3. 1 Charakteristika období	41
3. 2 Standardy výchovy dětí školního věku	42
4 Empirická část	44
4. 1 Předmět a cíle výzkumného šetření	44
4. 2 Stanovení výzkumných otázek	45
4. 3 Etická stránka výzkumného šetření	46
4. 4 Výsledky z předvýzkumu dotazníkového šetření	47
4. 5 Charakteristika výzkumného vzorku	47
4. 6 Metodologie výzkumu a realizace sběru dat	50
4. 6. 1 Realizace dotazníkového šetření, popis nástroje	50
4. 6. 2 Realizace hloubkových rozhovorů	52
4. 7 Analýza dat dotazníkového šetření	53
4. 8 Interpretace výsledků dotazníkového šetření	53
4. 8. 1 Komparace vnímání výchovných stylů dívek a chlapců	55

4. 9 Zpracování a analýza rozhovorů.....	58
4. 10 Popis případů a kategorií	59
4. 11 Diskuze	67
4. 12 Závěr výzkumného šetření.....	79
Závěr	82
Seznam literatury.....	84
Přílohy.....	88

Úvod

Diplomová práce se bude zabývat problematikou stylů rodinné výchovy v souvislosti s tématem volného času dětí. Konkrétně, jakým způsobem bude rodina uplatňující určitý výchovný styl, jehož charakteristiky se projevují např. v přístupu rodičů k dětem, v chování, emočním vztahu, způsobu řízení rodičů atd., ovlivňovat způsob trávení volného času dětí. Cílem bude dosáhnout poznání, zdali se vybrané výchovné styly ve způsobu ovlivňování volného času liší ve stanovených oblastech, kterými jsou: způsob trávení volného času dětí, formování volného času, jakým způsobem rodiče vnímají volný čas a jakou mu připisují hodnotu, vnímání volného času dětmi a plánování volného času.

K výběru tématu diplomové práce mě přivedly dva podněty. Prvním podnětem pro mě bylo předchozí zpracování práce bakalářské, která se týkala vlivu rodiny na způsob trávení volného času dospívajících. V práci jsem se zabývala vlivem více rodinných charakteristik, jako je např. vzdělání a věk rodičů, velikost a typ rodiny, životní styl atd. Výzkumné šetření jsem vedla kvantitativním směrem a jeho výsledky mě inspirovaly k provedení kvalitativního výzkumu zaměřeného pouze na vliv výchovných stylů. Druhým podnětem byla pro mě má práce. Pracuji pro neziskovou společnost organizující zájmové kroužky pro děti. Při vedení kroužků se setkávám s různými dětmi, u kterých si často všímám, jak rodiče děti formují i ve volném čase. Výchova je nejdůležitějším nástrojem formování osobnosti dítěte, proto jsem se rozhodla se na ni ve výzkumné části diplomové práce zaměřit.

Vliv způsobu výchovy má široké pole rozptylu, působí na mnoho stránek lidské osobnosti. Rodiče se snaží prostřednictvím výchovy formovat dítě k obrazu svému a k obrazu společnosti, ve které rodina žije. Mnoho rodičů si však neuvědomuje důležitost pozitivního vlivu i na volný čas dětí. Volný čas je oblastí, kdy se dítě může realizovat, rozvíjet své nadání a potenciál, dávat prostor projevu kreativity, rozvíjet se sociálně, navazovat a zkvalitňovat mezilidské vztahy. Volný čas je také důležitý pro zajištění správného fungování celé rodiny a budování pevných vztahů mezi jejími členy prostřednictvím volnočasových činností. Kvalita volného času v určité míře ovlivňuje i kvalitu ostatních oblastí vývoje dítěte. Volný čas, který je správně uchopený, smysluplně organizovaný a realizovaný slouží také jako prevence sociálně-patologických jevů. Hodnota volného času je v dnešní době aktuálním tématem, rozrůstají se možnosti využití volného času prostřednictvím nově vznikajících volnočasových institucí, agentur,

cestovního ruchu, zážitkových volnočasových aktivit, nových druhů sportů atd. Proto správnost prvotní výuky toho, jak správně organizovat a realizovat volný čas, je pro budoucí rozvoj dětí důležitá.

O tématech výchovy, výchovných stylů, rodiny a volného času již bylo napsáno mnoho odborné literatury, ze které budu v teoretické části diplomové práce vycházet. Autoři tématu volného času: Knotová (2011), Němec (2002), Hofbauer (2004), Pávková (2008), Čáp (1997). Autoři zabývající se rodinou a výchovou: Krátká (2011), Kraus, Poláčková (2001), Plaňava (2000), Čáp, Čechová, Boschek (2000), Gillernová, Kebza, Rymeš (2011), Pelikán (1995, 2007), Procházka (2012), Šulová (2011). Na daná témata bylo zpracováno již několik výzkumů, např. na téma volného času byl v roce 2010 vypracován výzkum autory Šafrem a Patočkovou na téma Trávení volného času v České republice, kdy výsledky srovnávali s výsledky ze zemí Evropské unie. V roce 2004 byl zveřejněn rozsáhlý výzkum autorky Gillernové na téma způsobu výchovy v rodině.

Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. Teoretická část se skládá ze tří základních kapitol. První kapitola pojednává o volném čase. Obsahuje definici volného času, popisuje funkce volného času, volnočasové činnosti a jejich formy, jakým způsobem se volný čas zhodnocuje v rodině a jak mohou rodiče prostřednictvím volnočasových činností působit na děti výchovně. Druhá kapitola je složena ze dvou částí. První část je věnována rodině, její definici, funkcím, typům rodiny a charakteristikám současné rodiny. Druhá část uvádí informace o výchově, jejích funkcích, cílech, popisuje, jaká je výchova žádoucí a která je naopak nežádoucí. Obsahuje také ústřední kapitolu diplomové práce o výchovných stylech a modelu devíti polí. Dále o metodách, které lze pro analýzu výchovných stylů použít a jaké výzkumy byly na dané téma již realizovány. Třetí kapitola je zaměřena na popis vývojové fáze středního školního věku a standardů výchovy dětí této věkové skupiny.

Praktická část se skládá z výzkumného šetření, jehož první fází je dotazníkové šetření, při kterém bude využit nástroj od autorů Boscheka, Čápa a Čechové, Dotazník stylů výchovy pro děti od 8 do 12 let, kterým bude zjištěno, jaké výchovné styly jsou v současných rodinách uplatňovány. Na základě zjištění budou vybráni tři respondenti, kteří budou zastupovat odlišný výchovný styl a bude s nimi uskutečněn polostrukturovaný rozhovor. Data budou interpretována prostřednictvím kvalitativního designu případové studie.

1 Volný čas

Volný čas je nedílnou součástí života každého jedince. Jedná se o čas, který je, na rozdíl od času pracovního, založený na dobrovolnosti. Je složený z volnočasových činností, které může člověk vykonávat sám nebo ve skupině lidí, kteří jeho způsob trávení volného času ovlivňují a mohou na něho působit výchovně, příkladem takové skupiny je rodina. Volný čas je celkově důležitý pro rozvoj osobnosti jedince, proto je mu věnována první kapitola práce, která tento pojem objasňuje a dává ho do souvislosti s rodinou.

1. 1 Pojem volný čas

Volný čas je pojem, který se vyvíjel v rámci historie lidstva. Lidé volným časem disponovali ve všech historických dobách. V průběhu vývoje civilizace se měnil délkou, významem a využitím. Jeho význam byl určován nejenom historickou dobou, ale také společenských postavením lidí, rozdělením společnosti na vrstvy, důrazem na průmyslovou výrobu či zemědělství a měnícími se životními podmínkami, které byly důsledkem postupné modernizace následované industrializací. Podobu volného času také ovlivňovaly ekonomické a sociální změny, prodlužující se délka života a mnoho dalších faktorů¹.

Nahlížení na volný čas je rozděleno na tři pojetí. Pojetí optimistické, které volný čas prezentuje jako smysluplný. Skeptické pojetí naopak upozorňuje na možná rizika a negativní stránky volného času. A realistické pojetí volného času vychází z názoru, že ve volném čase se dají utvářet hodnoty v kontextu společnosti². Subjektivní chápání volného času je v mnoha případech také odlišné. Záleží vždy na jedinci. Někdo volný čas považuje za ztrátu času, pro někoho má naopak vyšší hodnotu v souvislosti s rozvojem jeho osobnosti, nebo může být dobou sloužící k odpočinku po pracovním procesu.

Volný čas je charakteristický svobodnou volbou činností. Mohou to být např. činnosti relaxační, sportovní, rekreační, odpočinkové, které by měly jedinci přinášet radost, uspokojení, potěšení, seberealizaci a především při kterých by měl být každý sám sebou³. *„Přesnější a úplnější je však jeho charakteristika jako činnosti, do níž člověk vstupuje s očekáváními, účastní se jí na základě svého svobodného rozhodnutí a která mu přináší příjemné zážitky a uspokojení“*⁴.

¹ KNOTOVÁ, D., Pedagogické dimenze volného času, 2011.

² Tamtéž.

³ NĚMEC, J. a kol., Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času, 2002.

⁴ HOFBAUER, B., Děti, mládež a volný čas, 2004, s. 13.

Volný čas neprobíhá pouze individuálně, ale také v rámci skupin, které ovlivňují a doplňují jeho průběh. Především u dětí je důležité, aby se kontaktem se skupinami naučily realizovat svůj volný čas efektivně a smysluplně. Prvně se děti s volným časem setkávají v rodině, proto v procesu utváření volného času dítěte hraje rodina významnou a nezastupitelnou roli. Děti potřebují v této oblasti citlivé a nenásilné vedení. Rodiče by měli pomoci dítěti s organizací volného času, měli by být nápomocni při volbě zájmových kroužků a vézt výchovu dítěte k volnému času. Samozřejmě úplné zabezpečení volného času dítěte ze strany rodiny není možné. Rodina nemá dostatek času a materiálního vybavení k uspokojování rostoucích nároků dítěte. Proto je potřeba ve správný čas umožnit jiným volnočasovým institucím a skupinám, aby se na výchově dítěte ve volném čase podílely⁵. Rodina může být z tohoto pohledu chápána jako důležitý a stabilizační základní kámen, na kterém budou pevně stát a dále se rozrůstat další patra volného času dítěte, která budou splňovat všechny funkce.

1. 2 Funkce volného času

Funkce volného času lze vnímat ve dvou základních rovinách. Volný čas může být vnímán v rovině společenské, která klade větší důraz na užitek funkcí volného času ve společnosti, a v rovině, která klade důraz na individuum a upřednostňuje funkce volného času zaměřené na člověka⁶.

Za hlavní funkce volného času se uvádějí odpočinek, zábava a rozvoj osobnosti. Odpočinek je chápán jako relaxace sloužící k načerpání sil po pracovním procesu, k regeneraci duševních sil dochází prostřednictvím zábavy a funkce rozvoje osobnosti je prezentována jako spoluúčast na vytváření kultury⁷. Podle výzkumu Šafra a Patočkové z roku 2010, v České republice plní volný čas funkce především odpočinkové a relaxační. Aktivnímu trávení volného času se věnuje pouze pětina dospělé populace. Ve srovnání s evropským průměrem se obyvatelé ČR ve svém volném čase méně věnují dalšímu vzdělávání a celkovému rozvoji osobnosti⁸.

Rozdělením funkcí volného času se zabývala řada zahraničních autorů. Jako příklad budou uvedeni dva autoři Dumazedier a Opaschowski.

⁵ PÁVKOVÁ, J., HÁJEK, B., HOFBAUER, B., *Pedagogika volného času*, 2008.

⁶ KNOTOVÁ, D., *Pedagogické dimenze volného času*, 2011.

⁷ HOFBAUER, B., *Děti, mládež a volný čas*, 2004.

⁸ ŠAFR, J., PATOČKOVÁ, V., *Trávení volného času v České republice ve srovnání s evropskými zeměmi*, 2010.

Dumazedier, v poválečném rozdělení, upozorňuje na psychologickou funkci volného času, která slouží k osvobození od napětí způsobeného pracovním procesem, funkce zahrnuje zábavu a především rozptýlení formou návštěvy kina, kulturních akcí, vzdělávání a hry⁹.

Dalším rozdělením funkcí volného času přispěl Opaschowski, který uvádí komplexněji několik základních funkcí:¹⁰

- rekreace;
- výchova a další vzdělávání;
- kompenzace;
- kontemplace;
- komunikace;
- participace;
- integrace;
- enkulturace.

Rekreační funkce by měla vézt k uvolnění napětí získaných z životních zátěží. Výchovná a vzdělávací funkce je spojena se smyslem sociálního učení. Funkce kompenzační znamená, že volný čas by měl nahrazovat a odstraňovat zklamání či frustrace. Volný čas jedinec může využít také k hledání smyslu života prostřednictvím funkce kontemplace. Díky komunikaci ve volném čase získává člověk nové kontakty, poznává nové lidi a navazuje mezilidské vztahy. Participační funkce znamená, že člověk se ve volném čase podílí na vývoji společnosti. Činnosti ve volném čase probíhají v rámci volnočasových skupin, do kterých se jedinci postupně integrují. Integrační funkce má stabilizační účinky např. na rodinu. Funkce enkulturace znamená kulturní rozvoj jedince a jeho sebevyjádření v oblasti sportu, umění, atd.

Funkce volného času mohou být uplatňovány v rámci dvou základních forem trávení volného času.

1. 3 Formy trávení volného času

Volný čas může člověk každého věku trávit dvěma způsoby, aktivně a pasivně. Aktivní forma je důležitá především u dětí, které se díky ní mohou realizovat a rozvíjet.

⁹ HOFBAUER, B., Děti, mládež a volný čas, 2004.

¹⁰ Tamtéž.

Tato forma slouží v určité míře jako prevence proti patologickým jevům. Pokud má dítě pestrou nabídku činností volného času, snižuje se pravděpodobnost, že ve volném čase sáhne po drogách či se stane členem sekty. Aktivní forma by měla celkově posilovat rozvoj zdravého životního stylu dítěte. U dětí jsou rozlišovány následující formy aktivit¹¹:

- Fyzická aktivita, která může mít organizovanou či neorganizovanou podobu tělovýchovy a sportu.
- Zájmová činnost v kroužcích.
- Fyzická aktivita spojená s pohybem na čerstvém vzduchu, např. turistika.
- Společenská činnost spojená s pohybem na čerstvém vzduchu.
- Zábava, která kompenzuje jiné zatěžující činnosti, např. dlouhé sezení v lavici.

Pasivní formy trávení volného času jsou charakteristické zvýšeným rizikem vzniku sociálně patologických jevů. Do této rizikové skupiny spadají děti, které většinu volného času tráví u televize a hraním počítačových her. Chronické sledování médií poškozuje nejenom pohybový aparát, zrak, oběhový systém a další orgány, ale děti vystavuje nebezpečí přijmutí vzoru násilí, které je prostřednictvím téměř všech dostupných médií prezentováno. Další rizikovou skupinou pasivního trávení volného času jsou děti, které nudu ubíjejí bloumáním po ulici¹².

Pasivní formy trávení volného času mohou mít i nezávadný charakter, např. četba knih, novin a časopisů, poslech hudby, návštěva kina, divadla apod. Tyto příklady ukazují, že i pasivní způsob trávení volného času může jedince obohatit, sloužit k odpočinku a relaxaci, ale jeho realizace začíná být v dnešní uspěchané době uměním. Pasivní trávení volného času by mělo být založeno na dobrovolnosti a sebeuspokojení a nevznikat jako následek dlouhodobé nudy.

Aktivní i pasivní forma trávení volného času souvisí s typem a intenzitou volnočasových činností.

1. 4 Činnosti volného času

Volný čas je vyplněn činnostmi volného času. Jsou specifické tím, že nejsou výrazně odděleny od ostatních, které by za volnočasové neměly být považovány¹³. Záleží na individuálním pohledu každého jedince. Za volnočasové mohou být považovány

¹¹ MŠMT, Volný čas a prevence u dětí a mládeže, 2002.

¹² Tamtéž.

¹³ ČÁP, J., Psychologie výchovy a vyučování, 1997.

i činnosti připomínající práci či plnění povinností, např. práce na zahradě, výuka na hudební nástroj, zlepšování se v cizích jazycích a další vzdělávání.

I činnosti ve volném čase prochází v průběhu životních fází člověka určitým vývojem a stupňováním, mohou vygradovat až k profesionálnímu provedení původně volnočasové činnosti¹⁴. Např. dítě v mateřské škole se začne věnovat hře na zobcovou flétnu, ve školním věku začne docházet na zájmový kroužek do základní umělecké školy, následně se přihlásí ke studiu na umělecké konzervatoři, kde se stane profesionálním umělcem a jeho volnočasová činnost se stane povoláním. Tato situace je příkladem prolínání dvou rovin, kdy hra na hudební nástroj je povoláním i volnočasovou činností.

Činnosti ve volném čase se rozlišují na oddychové, zábavní a zájmové. Pro výchovu dítěte jsou obzvláště důležité činnosti zájmové. Výrazně formují osobnost jedince, protože probíhají dlouhodobě, někdy dokonce se jim člověk věnuje celý život a k jejich vykonávání má silnou motivaci¹⁵. Zájmová činnost je významná pro utváření životního stylu jedince. Robert A. Stebbins upozorňuje na fakt, že životní styl vychází z centrálního životního zájmu. A protože životní styl je součástí identity každého člověka, je důležité zájem rozvíjet¹⁶. Při zájmové činnosti jsou uspokojovány lidské potřeby včetně potřeby seberealizace. Dokonce se mohou stát východiskem pro profesi¹⁷.

Dále se do činností volného času řadí odpočinek, rekreace, vzdělávání, zábava a veřejně prospěšná dobrovolná činnost. Pávková uvádí, že děti do činností volného času často nezahrnují vyučování, sebeobsahu, péči o zevnějšek a povinnosti, které jsou na ně kladeny v rodině, např. péče o domácnost, o osobní věci, vzdělávání a plnění domácích úkolů. Tyto činnosti jsou u dětí považovány za ztrátu času¹⁸.

Na téma volnočasových činností byla v roce 2006 zveřejněna studie zahraničních autorů Isabelle D. Cherney a K. Londona. Ve své studii se zajímali o oblíbenost vybraných volnočasových aktivit (sledování televize, sport, počítače a hračky) u dětí ve věku od 5 do 13 let. Autoři zkoumali závislost genderu na výběru a preferenci volnočasových činností. Výzkumu se účastnilo 60 dívek a 60 chlapců. Výsledky výzkumu ukázaly, že chlapci tráví volný čas převážně venku hodně aktivními

¹⁴ ČÁP, J., Psychologie výchovy a vyučování, 1997.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ STEBBINS, A. R., Serious leisure. 2012.

¹⁷ ČÁP, J., Psychologie výchovy a vyučování, 1997.

¹⁸ PÁVKOVÁ, J., HÁJEK, B., HOFBAUER, B., Pedagogika volného času, 2008.

a dynamickými hrami, na rozdíl od dívek, které si raději hrají doma a věnují se spíše statickým činnostem¹⁹.

1. 5 Zhodnocování volného času v rodině

Volný čas se zhodnocuje v různém prostředí. Ale k prvotnímu zhodnocování volného času dochází v rodině.

Rodina může ovlivňovat volný čas dítěte jak pozitivním, tak i negativním způsobem. V rodině je volný čas formován různými faktory, např. demografickými ukazateli, podmínkami života v dané rodině, velikostí rodiny, zdali je rodina úplná či jeden z rodičů chybí, ekonomickým zajištěním rodiny, úrovni bydlení, sociálním statusem rodiny, způsobem, jakým rodina volný čas realizuje, organizuje, postojí a hodnotami rodičů a také výchovou²⁰. Rodiče by měli plnit funkci pozitivních vzorů, měli by umět si svůj volný čas organizovat, hospodařit s ním, nepřeceňovat ho, ale zároveň ani nepodceňovat. Extrémy ve volném čase nejsou pro dítě dobrým vzorem. Rodiče by měli dítě vézt k tolerantnosti ke způsobu trávení volného času druhého a vytvářet příjemné zážitky. Rodina, stejně jako jiné mimoškolní instituce, plní funkci sociální. Může volný čas trávit s ostatními rodinami, kdy dochází ke vzájemnému kontaktu a tvorbě nových mezilidských vazeb, které jsou pro život člověka důležité.²¹

Rodiče by měli na volný čas dětí působit přirozeným a nedirektivním způsobem. Volný čas dítěte by měli podporovat, ale zároveň usměrňovat jeho spontánnost a živelnost. Aktivní zájem rodičů kladně působí nejenom na pozitivní přístup dítěte k volnému času a jeho žádoucí formování, ale také na jeho budoucí přístup k utváření volného času vlastních dětí a celé rodiny. Nežádoucím protikladem je přístup k volnému času dětí direktivním způsobem²². V tomto případě může volný čas pro dítě přestat znamenat čas svobodné volby, radostných zážitků, zábavy a seberozvoje, ale může ho začít chápat jako čas, který je složen z povinností a činností, které vykonává pouze z donucení. Volný čas v tomto případě ztrácí význam. Podobně nežádoucím přístupem rodičů k volnému času dítěte je, když se rodiče snaží dítě co nejvíce zaměstnat. Např. velký nápor zájmových kroužků může být pro dítě stresující a nedostatek odpočinku může vézt až k vyčerpanosti dítěte a nepochopení hlavního významu volného času.

¹⁹ CHERNEY, D. I., LONDON, K., Gender-linked Differences in the Toys, Television Shows, Computer Games, and Outdoor Activities of 5- to 13-year-old Children, 2006.

²⁰ HOFBAUER, B., Děti, mládež a volný čas, 2004.

²¹ PÁVKOVÁ, J., Pedagogika volného času, 2014.

²² HOFBAUER, B., Děti, mládež a volný čas, 2004.

Dítě se od rodičů může učit nápodobou a reprodukcí žádoucího chování ve volném čase, a to při příležitosti konání různých rodinných oslav, při výletech, rodinných dovolených a dalších společenských akcích. S touto formou učení je spojeno riziko osvojení i negativních způsobů trávení volného času od stálého nicnedělání až po aktivity jdoucí proti společnosti. Rodiče na dítě působí individuálními a společnými zájmovými činnostmi, které vykonávají společně v rodině, ať už se jedná o činnosti sportovní, umělecké, nebo technické. Volný čas dětí pozitivně rozvíjí pouhým citlivým nasloucháním potřebám a zájmům dítěte, reagováním na ně. Důležité je také u dětí nepřehlížet jejich nadání, ale ve správnou chvíli ho uchopit a dále rozvíjet²³. Záleží na tom kolik času a pozornosti rodiče věnují dítěti, nejenom při vytváření pracovních návyků, učení, při osvojování si práv, povinností a žádoucího chování, ale také při výchově ve volném čase, kdy zájem rodičů je ústřední proměnnou.

Pro výchovu ve volném čase mohou rodiče využít pestrou škálu volnočasových aktivit, které výchovné působení umožňují.

1. 6 Výchovné volnočasové aktivity v rodině

V dnešní době plné moderních technologií, spěchu, práce a hodnot zaměřených na majetek a peníze, mnoho rodičů volnému času nepřipisuje velkou hodnotu. Dříve rodiny spolu trávili více času přirozeně, dnes mnozí rodiče moderních rodin nevědí, že není důležité, kolik finančních prostředků do volného času dítěte vloží, ale kolik času s dítětem stráví²⁴. Nezáleží tedy na kvantitě aktivit nabízených ve volném čase, ale na kvalitě volného času jako celku.

Rodina by neměla být pouze místem, kde se děti mohou realizovat, odpočinout si, ale měla by být také do volného času dítěte aktivně zapojena. Aktivní účastí na volném čase dítěte podpoří nejenom jeho žádoucí rozvoj, ale i v mnohých činnostech mohou rodiče na dítě působit výchovně. Příkladem takových činností jsou veškeré pracovní činnosti v domácnosti, na zahradě (úklid, sekání trávy, sázení rostlin atd.), kdy si dítě osvojuje základní pracovní návyky a společné herní aktivity. V dnešní době sedavého životního stylu je důležité budovat kladný vztah dítěte ke sportovním a pohybovým aktivitám již v rodině. Formou občasných ranních rozcviček, turistických výletů, doprovázením dítěte na zápas, sledováním různých sportovních přenosů, přihlášením

²³ HOFBAUER, B., Děti, mládež a volný čas, 2004.

²⁴ MŠMT, Volný čas a prevence u dětí a mládeže, 2002.

dítěte na sportovní kroužek atd. Díky těmto pohybovým aktivitám také mohou rodiče v dítěti podpořit kladný vztah k přírodě a životnímu prostředí. Důležité je také aktivní naslouchání dítěti, které může probíhat v rodinném kruhu každý večer u společné večeře²⁵. Při této příležitosti má také rodina prostor pro organizaci dalších společných volnočasových aktivit a vyprávění si zážitků. Tato aktivita je podstatná pro budování pevných rodinných vazeb a harmonického rodinného prostředí, kde by měl mít každý člen pocit sounáležitosti, bezpečí a jistoty.

Dalšími společnými, výchovnými volnočasovými aktivitami jsou např. společné čištění zubů, péče o vzhled, úpravu vlasů. V těchto případech rodiče u dítěte rozvíjí hygienické návyky a sebeobslužné činnosti. Rodiče, ale nemusí s dětmi trávit volný čas jenom doma, ale mohou také společně navštívit kulturní akce, divadla, kina, hudební koncerty, výstavy, při kterých si dítě osvojí základy estetickovýchovných činností²⁶.

Téma společných volnočasových aktivit v rodině je velice diskutované v celé společnosti. Byla již vypracována řada výzkumů. Jedním z nejnovějších je výzkum z roku 2013, pod záštitou značky Jupík, který zjišťuje, jakou představu o společném trávení volného času mají rodiny v České republice. Na začátku výzkumu byl stanovený předpoklad, že se volný čas v rodinách bude ve větší míře týkat moderních technologií, počítačů, sledování televize, ale výsledky dokázaly opak. Nejoblíbenější společnou aktivitou českých rodin jsou pěší výlety, tento způsob trávení volného času uvedlo v průzkumu 32 % rodičů, 28 % rodičů zvolilo za nejoblíbenější aktivitu společenské a deskové hry a třetí místo nejoblíbenějších aktivit zaujímají sportovní aktivity, a to z 27 %. Hraní počítačových her bylo zastoupeno pouze ze 4 %. Důležitá je aktivní účast všech členů rodiny, ať jsou společnými aktivitami sportovní činnosti, pěší výlety, nebo hraní počítačových či deskových her.²⁷

Volný čas hraje v životě člověka významnou roli. Má své funkce, formy a činnosti, které spolu úzce souvisí a jsou vzájemně provázány. Poskytuje prostor pro zábavu, odpočinek, sebevzdělávání a podstatně se podepisuje na rozvoji osobnosti. Osobnost dítěte se v rámci volného času rozvíjí na principu dobrovolnosti, např. při

²⁵ SPOUSTA, V., Teoretické základy výchovy ve volném čase, 1994.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ SUCHÁNEK, M. Počítačové hry to zase nevyhrály: společným rodinným aktivitám vládnu pěší výlety [online]. 2013 [cit. 2015-07-02].

Dostupné z: <<http://www.regiony24.cz/73-185421-pocitacove-hry-to-zase-neyhraly--spolecnym-rodinnym-aktivitam-vladnou-pesi-vylety>>.

realizaci zájmových aktivit, a na možnosti nepřímého výchovného působení, kterou volný čas rodičům a dalším institucím nabízí. Způsob trávení volného času, jeho kvalita, smysluplnost a efektivnost jsou spojovány s vlivem rodiny a působením rodinné výchovy.

2 Rodina a výchova

V průběhu lidských dějin se měnil jak význam a hodnota rodiny, tak i význam rodinné výchovy, prostředky výchovy a její zaměření. Názory na rodinnou výchovu vždy souvisely s daným výchovně vzdělávacím systémem, který byl charakteristický pro období života společnosti. V současné době někteří autoři hovoří o krizi rodiny, jiní jim však oponují tím, že rodina pouze reaguje na dané životní a společenské změny a přirozeně se mění a přizpůsobuje²⁸.

Na výchově dítěte se rodina spolupodílí s dalšími výchovnými institucemi, ale rodina má ve vyspělých zemích za výchovu svých dětí hlavní odpovědnost. Tato odpovědnost je dána historickou i kulturní tradicí ve společnosti a je obsažena v mravních a právních normách. V určitém věku dítěte přenechávají rodiče část odpovědnosti za některé oblasti výchovy na vzdělávacích institucích, ale stále jsou těmi nejdůležitějšími vychovateli. Vzdělávací a výchovné instituce pouze doplňují to, čeho již rodiče dosáhli. Hlavním předpokladem pro správnou výchovu je dobrý životní styl rodičů a dětí. Jinými slovy může být dobrá výchova popsána jako organizace příležitostí pro děti, aby získaly nové zážitky, zkušenosti, kontakty a vyzkoušely si nové činnosti²⁹.

2. 1 Definice a typy rodiny

Obecně může být rodina definovaná jako „*společně žijící malá skupina lidí spojená pokrevními svazky a úzkými citovými vazbami*“³⁰. Základem každé rodiny je jádro, muž a žena, kteří jsou spolu v partnerství či manželství. A aby byla rodina úplná, musí mít pár alespoň jedno dítě jakéhokoliv věku. Na rodinu může být nahlíženo z pohledu různých oborů. V právu je rodina popisována jako základní článek společnosti. Sociologové rodinu nazývají sociální instituce. Z hlediska sociální psychologie se jedná spíše o primární skupinu a ekonomie na rodinu pohlíží jako na výrobní nebo spotřební jednotku³¹. Magistra Helena Klímová na mezinárodní konferenci, která se konala 22. května 2014 k Mezinárodnímu dnu rodiny, popsala rodinu jako místo, kde dochází k rozvoji duše dítěte a jeho jedinečnosti. Rodina není pouze skupinou lidí, kteří spolu sdílí jeden prostor, ale jedná se o lidský děj, který probíhá v čase a na kterém se podepisují dějiny společnosti, především ty traumatické. Rodina má však samoléčivou funkci

²⁸ KRÁTKÁ, J., Aktuální otázky teorie výchovy, 2011.

²⁹ Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie, 1998.

³⁰ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., Člověk, prostředí, výchova, 2001, s. 78.

³¹ Tamtéž.

a dokáže se v průběhu generací z dopadu traumatických událostí vzpamatovat a zcela vyléčit³².

Zajímavý koncept vytvořili autoři Rieger a Vyhnálková, kteří rodinu přirovnali k ostrovu plujícímu v oceánu, tzv. Ostrovu rodiny (Or). „*Svůj ostrov rodina utvořila a stále utváří, organizuje, zabydluje, brání, chrání a opečovává; zmenšuje i zvětšuje jeho ohraničení, vchází v kontakt s „oceánem světa“ i s jinými ostrovy – až do ukončení „plavby“, kdy Or přestává být*“³³. Autoři touto metaforou poukazují na to, že rodina má svou dynamiku, v průběhu své existence se potýká se změnami kladnými i zápornými, které jsou pro rodinu ohrožující³⁴.

Rodiny se rozdělují do skupin podle charakteristik. Rodina tvořená rodiči a dětmi je nazývána rodinou nukleární, pokud se k tomuto základu přidají příbuzní, jedná se o rodinu rozšířenou. Dále se rozdělují na rodinu úplnou a neúplnou³⁵. Výzkumy dokazují, že děti, které vyrůstají v úplné rodině, mají pevnější duševní i tělesné zdraví, mají nižší riziko stát se obětí drogové či jiné závislosti a jsou úspěšnější v oblastech jako je škola, práce či mezilidské vztahy³⁶.

Rodiny se dále rozdělují podle toho, v jaké míře plní stanovené funkce. Rodina, která plní všechny své funkce, se nazývá rodina funkční, pokud však dochází v rodině k občasným problémům s plněním jakékoliv funkce, ale zásadně tento nedostatek neovlivňuje chod rodiny, jedná se o rodinu afunkční a rodina dysfunkční je rodina, ve které dochází k vážným poruchám funkcí, mají dopad na chod rodiny a socializační proces dítěte³⁷.

2. 2 Funkce rodiny

Funkční rodina by měla plnit následující funkce:

- **Biologická a reprodukční funkce.** Tato funkce je významná jak pro jedince, tak i pro celou společnost. Reprodukční funkce rodiny zajišťuje ve společnosti žádoucí populační rozvoj. Pro jedince funkce znamená uspokojování sexuálních, biologických potřeb a také zabezpečení potomků³⁸. Šulová v souvislosti s touto funkcí upozorňuje

³² KLÍMOVÁ, H., Význam rodiny pro člověka, In: Sborník příspěvků, Rodina a společnost, 2014.

³³ PLAŇAVA, I., Manželství a rodiny, 2000, s. 64.

³⁴ PLAŇAVA, I., Manželství a rodiny, 2000.

³⁵ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., Člověk, prostředí, výchova, 2001.

³⁶ PIEPENBURG, H., Rodina ve světle hodnotových změn, In: Sborník příspěvků, Rodina a společnost, 2014.

³⁷ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., Člověk, prostředí, výchova, 2001.

³⁸ Tamtéž.

na riziko spojené s poklesem celkové porodnosti. Česká republika se řadí mezi země s nejnižšími hodnotami reprodukce. Pokles porodnosti je způsoben změnou životního stylu a hodnot mladých lidí. Založení rodiny odkládají do pozdějšího věku a není pro ně prioritou. Dalším problémem je, že se snižuje plodnost jednoho z partnerů a poté musí být přirozená reprodukce nahrazena reprodukcí asistovanou. V současné době se stále méně na zakládání rodiny pohlíží jako na významný proces, který je důležitý pro zachování lidského rodu³⁹. Vývoj porodnosti v České republice je zaznamenáván Českým statistickým úřadem, který uvádí porodnost od roku 1950, až do roku 2013. Nejvyšší porodnost byla v roce 1950, kdy na 1000 obyvatel připadalo 21,1 živě narozených dětí. Od té doby porodnost klesala, nebo se různě vychylovala⁴⁰.

- Sociálně – ekonomická funkce, při níž rodina zastává více funkcí najednou. Ze širšího pohledu je rodina společností vnímána jako významný prvek, který vede k ekonomickému rozvoji společnosti, a to podílením se na výrobní a nevýrobní sféře prostřednictvím povolání členů rodiny a také významnou rolí spotřebitele. Z užšího pohledu se v rodině uplatňuje proces rozhodování o investování, finančních prostředcích, výdajích, atd. Tento proces společného rozhodování plní v rodině důležitou funkci sociální. Ekonomickou funkci plní také rodina, která je samostatnou ekonomickou jednotkou⁴¹.
- Výchovná a socializační funkce, je jednou z nejdůležitějších funkcí, protože rodina je první sociální skupinou, kde dochází k socializaci dítěte. Poskytuje dítěti prostředí, kde může formovat postoje, hodnoty, osvojovat si různé činnosti, způsoby komunikace, uvažování a řešení různých situací, přejímat sociální role, učit se normám a pravidlům společnosti. Rodina plní funkci kontroly nežádoucích činností, a snaží se je regulovat. Dále odpovídá za kvalitu sociální komunikace, vytváří základ u činností jako je učení, pracovní návyky i různé herní aktivity, prostřednictvím rituálů, tradic a pohádek předává dítěti duchovní hodnoty⁴². Příkladem rodinných rituálů je společné stolování, oslava narozenin a svátků, Vánoce, Velikonoce a další výročí.

Kraus poukazuje na změny spojené s výchovnou funkcí rodiny, týkající se celkového myšlení a přeuspořádání hodnot, které jsou důsledkem vývoje společnosti.

³⁹ ŠULOVÁ, L., Současná česká rodina, In: Psychologické aspekty změn v české společnosti, 2011.

⁴⁰ ČSÚ, Demografická příručka : Základní údaje o narození a ukazatele porodnosti v letech 1950 – 2013, 2014.

⁴¹ KRAUS, B., Společnost, rodina a sociální deviace, 2014.

⁴² ŠULOVÁ, L., Současná česká rodina, In: Psychologické aspekty změn v české společnosti, 2011.

Dnes se již rodina tolik nepodílí na chodu společnosti a nemusí povinně přijímat návrhy a doporučení na výchovu ze strany školy. Nyní rodina může své požadavky na výchovu dítěte škole sdělit a ta by měla požadavky respektovat. To přináší řadu negativ, např. rodina svaluje odpovědnost za výchovu na školu a opačně⁴³. Rodiče často na děti nemají čas, ať už z jejich nezájmu nebo z narůstajících požadavků a povinností, které jsou na ně kladeny. Někteří předpokládají, že jejich chyby a nedostatky ve výchově dětí doplní škola a učitelé. Ale to není možné, rodina plní funkci základního stavebního kamene pro formování osobnosti dítěte, kterou instituce jako je škola zajistit nedokáže.

- Emocionální funkce, je nezastupitelnou funkcí, kterou rodina musí splňovat, aby se dítě vyvinulo v psychicky zdravého a pevného jedince. Do emocionálních funkcí se řadí potřeba zázemí, kde bude dítě přijímáno, podporováno, kam může vždy přijít a požádat o podporu a pomoc. Rodina by měla zajišťovat aktivity, které se stanou společnými rituály a zařadí se do historie rodiny, kterou mohou její příslušníci sdílet⁴⁴. V poslední době se nad touto funkcí tyčí výrazný vykřičník. V důsledku moderní doby a všech proměn vznikly takové rodiny, které tuto funkci plní s velkými obtížemi nebo ji neplní vůbec⁴⁵. Jak již bylo zmíněno, tato funkce rodiny je funkcí nezastupitelnou, proto její selhání zvyšuje riziko vzniku deviantního chování, závislostí a dalších psychických poruch.
- Ochranná funkce, neboli také pečovatelská funkce. Kraus této funkci přiděluje pozici hned vedle ostatních, již zmíněných funkcí, které by měla rodina plnit. Jejím hlavním posláním je plnění základních životních potřeb, které se dělí na biologické, hygienické a zdravotní. Rodina by měla uspokojovat tyto potřeby u všech členů bez výjimky. Dříve tuto funkci na sebe přejímal stát, ale dnes je na podíl plnění ochranné funkce rodinou kladen větší důraz. Rodina má povinnost postarat se o nemocného, postiženého či stárnoucího člena⁴⁶.

Některé tradiční funkce rodiny reagují na měnící se společnost a její hodnoty. Společnost způsobuje nejenom změny ve funkcích rodiny, ale i v celkových rodinných charakteristikách.

⁴³ KRAUS, B., Společnost, rodina a sociální deviace, 2014.

⁴⁴ ŠULOVÁ, L., Současná česká rodina. In: Psychologické aspekty změn v české společnosti, 2011.

⁴⁵ KRAUS, B., Společnost, rodina a sociální deviace, 2014.

⁴⁶ Tamtéž.

2.3 Charakteristiky současné rodiny

V průběhu let se událo mnoho změn a celkový vývoj ve světě se uspíšil. Tento rychlý posun lidstva vpřed neovlivnil nejenom vývoj moderních technologií, kdy stroje nahradily lidskou sílu, pokrok v medicíně a tvorbu dalších vynálezů, které lidem usnadňují život, ale také došlo ke změnám v chodu celé společnosti, v jejich hodnotách, životním stylu, náboženství atd. Díky velkému pokroku je na jedince kladeno více nároků a požadavků. Přizpůsobit se musela i rodina.

Současnou rodinu charakterizuje demografická situace, demokratizace rodinného života, sociálně ekonomická situace rodin, dezintegrace rodinného života, izolovanost rodiny a konzumní životní styl.

Demografická situace

Současná demografická situace ve společnosti se odráží v prodlužování věku při uzavírání prvního sňatku a v poklesu narozených dětí na rodinu. Muži uzavírají sňatek ve věku 29 let a ženy ve 27 letech. Oproti minulosti je to výrazný posun, dříve muži vstupovali do manželství ve 24 letech a ženy už ve věku 21 let. Tato charakteristika souvisí se stárnutím populace a se snahou dosáhnout vyšší životní úrovně⁴⁷.

Trendem současné doby je soužití dvou partnerů bez uzavření manželství, partnerství je založeno na větší volnosti. Snižuje se sňatečnost a zvyšuje rozvodovost⁴⁸. V roce 2013 bylo uzavřeno 43 499 svateb, tento počet byl nejnižší od roku 1918. V ten samý rok bylo rozvedeno 27 895 manželství. Až v 90 % případů došlo k rozvodu z obecnějších důvodů, jako jsou rozdílné zájmy, názory a rozdílnost povah partnerů⁴⁹. Uvedené důvody rozvodů dokazují změny v hodnotovém žebříčku lidstva. Lidé kladou vyšší důraz na individuální hodnoty, potřeby a vlastní spokojenost. Manželé se již nesnaží udržet rodinu za každou cenu pohromadě.

Významnou charakteristikou je snížení míry porodnosti, jejíž koeficient je v současné době okolo 1,3, v devadesátých letech se pohyboval kolem 1,9. Na pokles porodnosti má vliv zvyšující se nezaměstnanost, ekonomické problémy v rodině, které přicházejí společně se zvyšováním se životního standardu, a tedy i nároků z hlediska jeho financování. V současné době jsou podmínky pro zakládání velké rodiny nepříznivé, proto mnoho mladých párů po celém světě přemýšlí pouze o jednom dítěti nebo dokonce

⁴⁷ KRAUS, B., Společnost, rodina a sociální deviace, 2014.

⁴⁸ PELIKÁN, J., Hledání těžiště výchovy, 2007.

⁴⁹ ČSÚ, Sňatečnost, 2015., ČSÚ, Rozvodovost, 2015.

o žádném. Méně dětí mají rodiče, kteří jsou oba zaměstnaní, dítě vnímají jako překážku kariérního růstu a seberealizace. Ve světě se také objevuje termín childtree označující mladé lidi, kteří se bojí neúspěchu spojeného s rodičovskou rolí a výchovou dítěte, proto raději zůstanou bezdětní⁵⁰.

Demokratizace rodinného života

Další charakteristikou současných rodin je demokratizace rodinného života, se kterou souvisí změna mužské role v rodině, kdy autorita mužů jako otců klesá. Demokratizace je patrná nejenom ve vztahu partnerském mezi mužem a ženou, ale také ve vztahu rodičů a dětí. V dnešní době se demokratizace přesunula i do oblasti výchovy, kdy rodiče k dětem přistupují s větší tolerantností a spíše jako kamarádi než jako rodiče, kterým děti dříve vykaly⁵¹. Děti mají volnější prostor pro seberealizaci a vývoj.

Sociálně – ekonomická situace rodin

V rámci sociálně ekonomické situace dochází k diferenciaci rodin. Objevují se rodiny s nižšími příjmy a hrozící sociální exkluzí. Se sociálně ekonomickou situací rodiny souvisí projevy šikany a deviantního chování. Oběťmi šikany bývají děti, které pochází ze sociálně slabších rodin a od ostatních se odlišují např. oblečením. Zvýšené riziko deviantního chování je patrné, jak u lidí z rodin žijících v chudobě, tak i z rodin žijících v blahobytu. Oba extrémy dávají podněty pro nežádoucí jednání⁵².

Dezintegrace rodinného života

Stále ubývá rodin, jejichž členové se pravidelně scházejí a sdělují si své starosti, radosti a zážitky. Naopak přibývá rodin, kde si tzv. jde každý po svém. Členové spolu slovně komunikují minimálně, převažuje komunikace strohá spíše formální, nebo přes mobilní telefony, facebookové profily a další sdělovací prostředky. V nejhorším případě spolu nemluví vůbec. S dezintegrací rodinného života souvisí izolovanost od vnějšího prostředí. Rodiny se uzavírají a žijí více uvnitř, než aby navazovali a upevňovali společenské vazby s vnějším prostředím. V těchto případech dochází ke snižování stability rodiny a může to vést až k jejímu rozvratu⁵³.

⁵⁰ KRAUS, B., Společnost, rodina a sociální deviace, 2014.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž.

Konzumní životní styl

Současná rodina je také charakteristická změnou životního stylu, který lze nazvat konzumním způsobem života. Trávení volného času se ve spoustě rodin přesouvá do prostředí nákupních center, kde rodiče dětem kompenzují nedostatek pozornosti kupováním všeho, na co děti ukážou. S životním stylem se také mění hodnotová orientace rodiny, mizí zájem o duchovní hodnoty a na prvních místech žebříčku hodnot se začínají objevovat hodnoty materiálního charakteru⁵⁴.

Charakteristiky současné rodiny vedou k otázce, zdali veškerý vývoj lidstva včetně moderních technologií nezpůsobil postupnou změnu rodinného života v jednu velkou technologii vybudovanou na pravidlech, materiálních hodnotách, mechanických tlačítkách, zautomatizovaných a naučených postupech na ovládání bez citů a emocí.

Charakteristiky rodiny udávají směr rodinné výchově a jejímu působení na formování osobnosti dítěte.

2. 4 Definice výchovy a její cíle

Každý jedinec prochází během svého života určitým vývojem, který se odvíjí od sociokulturního prostředí, ve kterém žije, tzv. makroklimatu. Vývoj dále souvisí s mezoklimatem, ve kterém záleží na jeho příslušnosti k určité národnosti a společenské vrstvě a v neposlední řadě také na mikroklimatu, které je pro vývoj osobnosti nejdůležitější. Do této sféry spadá rodina. Rodina je nejužším společenským prostředím, které systematicky působí na osobnost dítěte a snaží se o její trvalé formování⁵⁵.

Vývoj osobnosti dítěte je z velké části formován výchovou. Výchova je cílevědomá a záměrná činnost, pro níž je rozvoj osobnosti jedince hlavním úkolem. Prostřednictvím výchovy lidé předávají svým potomkům vědomosti, zkušenosti, snaží se ovlivnit jejich vývoj pozitivním směrem a chtějí prostřednictvím výchovy mladou generaci poučit, aby se vyvarovala stejných chyb⁵⁶. Pelikán zdůrazňuje nutnost dbát při samotném procesu výchovy na rozvoj sebevýchovy jedince. Podle jeho pojetí je výchova: *„cílevědomým a záměrným vytvářením a ovlivňováním podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulujičích jeho*

⁵⁴ KRAUS, B., Společnost, rodina a sociální deviace, 2014.

⁵⁵ PELIKÁN, J., Výchova jako teoretický problém, 1995.

⁵⁶ PROCHÁZKA, M., Sociální pedagogika, 2012.

*vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností*⁵⁷. Autor vidí základní pilíře výchovy v širším kontextu působení na osobnost jedince a jeho spontánním formování osobnosti v přítomném okamžiku, nepřímém výchovném a pedagogickém působení, kdy by dítě mělo získávat zkušenosti kognitivně a emocionálně podložené, mělo by se otevírat světu a pochopit podstatu místa, které v tomto systému zaujímá. Děti by se měly naučit vnímat a chápat rozporuplnost a konfliktnost světa a samostatně řešit problémy a překážky, se kterými se během svého života setkají. Je důležité, aby se naučily nést zodpovědnost za svá rozhodnutí, vytvořily si představu o hodnotách, smyslu života, přijaly pevně mravní zásady, rozvíjely sebeovládání, emocionalitu a svědomí⁵⁸.

Stejně jako Pelikán, tak i současná pedagogika obecně klade důraz na správné nepřímé výchovné působení, které je dítětem vnímáno jako přirozené. Dítě se ocitne v situaci, kde se může dobrovolně rozhodnout a přitom situace je navozena vychovatelem, který využívá životních situací k plnění výchovných cílů⁵⁹. Příkladem nepřímého výchovného působení mohou být společné rodinné volnočasové aktivity, jako je např. turistika, poznávací výlety a dovolená.

Rodina by se měla pokusit o plnění cílů výchovy současné doby. Budovat v dítěti žádoucí sebereflexi a podporovat jeho vývoj k aktivní životní pozici. Rodiče by měli také usilovat, aby si jejich potomek osvojil hodnoty a uspořádal si je podle svých preferencí. Dítě by si mělo upevnit světové názory, pravidla a s tím související smysl pro odpovědnost a poctivost k ostatním členům společnosti. Rodiče by měli dbát na posílení charakteru dítěte. Pro celkovou stabilitu vývoje osobnosti dítěte ve fyzicky a psychicky zdravého jedince je důležité, aby rodiče u dítěte rozvíjeli pozitivní emocionalitu, pomocí nadhledu a schopnosti pozitivního vnímání světa⁶⁰.

Cíle výchovy úzce souvisí s funkcemi, které by měla každá optimální výchova splňovat, aby vedla k úspěšnému a bezproblémovému zapojení jedince do společnosti.

⁵⁷ PELIKÁN, J., *Výchova jako teoretický problém*, 1995, s. 36.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ PELIKÁN, J., *Výchova jako teoretický problém*, 1995.

⁶⁰ PROCHÁZKA, M., *Sociální pedagogika*, 2012.

2. 5 Funkce výchovy

Výchova je také nazývána jako proces zespolečňování jedince, který se narodí do určité lidské kultury, aniž by měl možnost výběru místa a času narození. Prostřednictvím výchovy se člověk adaptuje a vrůstá do dané společnosti, osvojuje si její názory, normy, mechanismy a kulturní hodnoty. Přizpůsobuje se již zavedeným kulturně společenským podmínkám. Jako důkaz, že výchova je proces zespolečňování, jsou stanovené funkce, které by měla výchova splňovat⁶¹.

Funkce výchovy neprobíhají postupně, ale vzájemně se prolínají a doplňují. Jedná se o funkci translačně transformační, která zajišťuje přenos kultury z generaci na generaci, zajišťuje její další obohacování a tím je zajištěna kontinuita vývoje společnosti. Funkce komunikačně kooperativní ovlivňuje mezilidské vazby ve společnosti. Výchovou je komunikace a kooperace ve společnosti jednodušší a kvalitnější. Pokud jsou členové společnosti schopni spolu jasně a srozumitelně komunikovat, zkvalitňují se i jejich mezilidské vztahy a vazby. Výchova by měla splňovat i socializační funkci. Socializaci lze popsat jako neřízené začleňování se jedince do společnosti, výchova je v této souvislosti nástroj, který do socializačního procesu záměrně a cíleně vstupuje, dále ho kontroluje, usměrňuje, upravuje a prohlubuje. Kultivační funkce výchovy je plněna v souvislosti s procesem vzdělávání člověka. Tato funkce slouží k přijímání informací, jejich následné vyhodnocování a přepracování tak, aby mohly být účelně přeneseny a použity v praxi. Poslední funkce výchovy souvisí s rozvojem hospodářství. Jedná se o ekonomicko-kvalifikační funkci, jejíž hlavním posláním je příprava nových kvalifikovaných pracovníků, kteří zlepšují kvalitu a organizaci ve všech odvětvích hospodářství⁶².

Kvalitní výchova by měla plynule plnit všechny funkce a působit na vývoj osobnosti žádoucím způsobem. Výchova však může působit i opačným, nežádoucím způsobem, který způsobuje negativní odchylky ve výsledcích výchovy označované jako problémové.

⁶¹ KRAUS. B., Sociální aspekty výchovy, 1999.

⁶² Tamtéž.

2. 6 Žádoucí a nežádoucí rodinná výchova

Před charakteristikou samotných výchovných stylů je nutné stanovit, jaká rodinná výchova je žádoucí, respektive, která vede k pozitivnímu rozvoji osobnosti dítěte. A také výchovy nežádoucí, protože rodina může vývoj dítěte vézt jak pozitivním, tak i negativním směrem.

Žádoucí výchova by měla probíhat v milujícím a chápajícím rodinném prostředí. Rodiče musí při výchově respektovat individualitu dítěte a podle toho s ním jednat. Dítě by měli rodiče považovat za svého partnera, ke kterému by měli mít totožné, neměnné, předem domluvené požadavky. Upřednostnění akční výchovy oproti slovní je také vnímáno jako efektivnější. Rodiče by měli na dítě klást přiměřené požadavky, které souvisí se schopnostmi dítěte. Důležité je jeho schopnosti nepřeceňovat ani nepodceňovat. Aby výchova vedla k vývoji dítěte ve zdravého a samostatného jedince, musí být stanovena rodinná pravidla, která stanovují práva a povinnosti dítěte spojené s chodem domácnosti. Rodina by měla být pro děti základem jistoty a opory v těžkých životních situacích. V rodině by se mělo dítě naučit zodpovědnosti i spoluzodpovědnosti, svobodě, samostatnosti, toleranci k druhým, komunikaci atd. Rodiče, kteří správně vychovávají své dítě, neodstraňují z jeho cesty překážky, ale spíše ho učí, jak se s překážkami vypořádat⁶³.

Nežádoucí výchova může mít spoustu podob. Nejpřehlednější rozdělení nežádoucí výchovy je od petrohradských dětských psychoterapeutů V. Garbuzova, A. Zacharova a D. Isajeva, ve kterém spojili různé charakteristiky do třech základních skupin.

- Výchova nepřijetí je založena na nepřijetí dítěte rodiči, ať už z důvodu nechtěného pohlaví dítěte nebo kvůli vrozené fyzické či duševní vadě. Rodiče k dítěti přistupují s nezájmem nebo naopak tvrdě bez respektování individuality dítěte a jeho potřeb. Z dětí pod touto výchovou vyrůstají bytosti, které se cítí méněcenně, bojí se, jsou pro ně typické projevy lability a hypochondrie⁶⁴.
- Výchova hypersocializující se vyskytuje v rodinách s jedním dítětem nebo se staršími rodiči, kterým se vyplnilo dlouho nesplněné přání mít potomka. Rodiče o děti až přehnaně pečují, bojí se o ně, ale zároveň chtějí, aby děti vynikaly. Řeší za děti jejich problémy, což vede ke vzniku závislosti dětí na druhých lidech,

⁶³ PELIKÁN. L., Výchova jako teoretický problém, 1995.

⁶⁴ Tamtéž.

nesamostatnosti a bezmocnosti při řešení různých životních situací. Při této výchově si rodiče také mnohdy snaží na dítěti kompenzovat svoje vlastní životní nedostatky, nesplněná přání a sny. Mají tzv. tendenci projekce rodičovských aspirací, kdy rodiče mají na děti příliš mnoho nároků, např. ve vzdělání, v zájmových aktivitách. Děti jsou přetěžované, protože rodiče mají až neúnosná očekávání, která mnohdy nemohou splnit. Děti se potom cítí méněcenně, protože nesplynily rodičům jejich sen. Jsou více unavené a tento tlak může vést až k jejich nervové labilitě⁶⁵. Příkladem projekce je např. otec, který projektuje do syna jeho sen stát se slavným hokejovým hráčem a nutí syna k náročným tréninkům, i když syn není tolik fyzicky zdatný a raději by hrál na nějaký hudební nástroj.

- Egocentrická výchova. Dítě vychovávané touto výchovou je středem pozornosti celé rodiny. Rodiče se stávají otroky dítěte, které přesně ví, jak na rodiče zapůsobit, aby dosáhlo svého. Děti jsou naučené, že se nemusí nikomu přizpůsobovat, nikomu se podřizovat, spíše naopak. Rodiče egocentrickou výchovou dosahují u dítěte vývoje v jedince, který si úspěchy přisuzuje a neúspěchy připisuje ostatním. Tyto děti často využívají a zneužívají jiných s naprostou bezohledností. Problém se naskytne tehdy, kdy dítě se dostane do skupiny, ve které již středem pozornosti není. Poté se může projevovat agresivně až hystericky⁶⁶.

Žádoucí výchova dítěte je založena na lásce, porozumění, vzájemném respektu, spolupráci, toleranci, na jasně stanovených pravidlech, přiměřené starostlivosti a rovném přístupu. Důležité je ve výchově nepřekračovat spodní ani vrchní hranici zájmu o dítě. Pro vývoj dítěte jsou nebezpečné oba extrémy, a to jak přehnaná péče, tak i viditelný nezáměr o individualitu a potřeby dítěte.

Projevy žádoucí a nežádoucí výchovy jsou spojovány s konkrétními výchovnými styly, které jsou v rodinách uplatňovány. Výchovné styly se od sebe odlišují přístupy rodičů k dětem, které obsahují různé podíly žádoucího a nežádoucího způsobu výchovy.

⁶⁵ PELIKÁN. L., Výchova jako teoretický problém, 1995.

⁶⁶ Tamtéž.

2. 7 Výchovné styly v rodině

Rodinné edukační působení na dítě je specifické. Charakterizuje ho dlouhodobost, intenzita a vzájemnost. Edukační prostředí rodiny působí nejenom na děti, ale také na rodiče. Skládá se z nejrůznějších interakcí mezi rodiči a dětmi, výchovných prostředků, postupů, událostí a situací. Edukační působení se v každé rodině v průběhu jejího vývoje mění⁶⁷.

Vzájemné působení členů rodiny je typické pro styly výchovy, ve kterých se odrážejí klíčové momenty interakce a komunikace rodičů s dětmi. Rodičovské výchovné styly jsou relativně ustálené strategie chování a jednání, např. jak rodiče trestají či odměňují své děti, ale mohou se měnit s narůstajícími zkušenostmi, vědomostmi rodičů a vývojem dětí. Výchovný styl odráží názor rodičů na dítě a na výchovu. Může být rodiči uvědomovaný, ale někdy může být i zkreslený, a to v případě když byl převzatý z tradice rodiny. Stabilita výchovných stylů závisí na situačních, socioekonomických, sociokulturních faktorech, hodnotovém systému, očekávání a osobnostních vlastnostech rodičů⁶⁸.

Osobnostními vlastnostmi rodičů se zabývala část projektu Národního institutu dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy z roku 2012 zaměřeného na hodnotovou orientaci dětí ve věku 6 – 15 let. Výzkumu se účastnilo 2 238 respondentů v daném věkovém rozpětí. Autoři si dali za cíl zjistit, jak děti vnímají osobnostní vlastnosti rodičů⁶⁹.

V grafu č. 1 jsou uvedeny výsledky v grafické podobě v procentech. Výsledky výzkumu jsou velice pozitivní. Nejvyšší hodnoty charakterizují maminku jako hodnou, pomáhající, chytrou, empatickou se schopností dětem naslouchat a důvěřovat. Tatínek je z pohledu dětí chytrý, pomáhající, hodný, spravedlivý, ale zároveň přísný a je s ním zábava.

Při komparaci některých vybraných výsledků má maminka na děti více času než tatínek, tatínek se častěji rozčílí a je přísnější než maminka, ale zároveň je s tatínkem větší zábava než s maminkou. Výsledky reprezentují klasické rozdělení rolí muže a ženy v rodině. Žena je hodná, pečující, empatická bytost dohlížející na harmonii v rodině. Muž

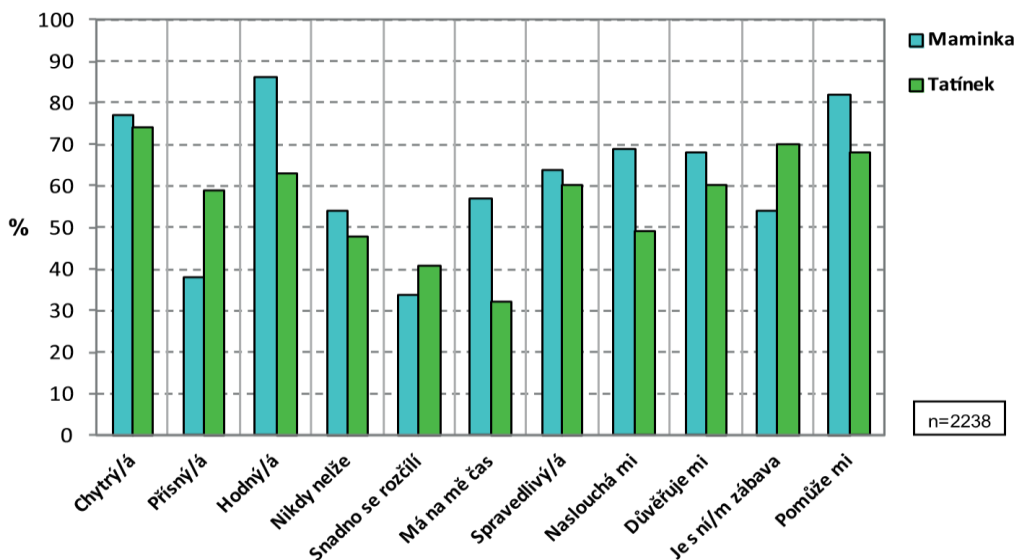
⁶⁷ GILLERNOVÁ, I., Změny rodičovských stylů výchovy v české rodině, In: Psychologické aspekty změn v české společnosti, 2011.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ BOCAN, M., HOŠKOVÁ, I. A KOL, Děti v ringu dnešního světa, 2012.

zabezpečuje rodinu, je autoritou, ale zároveň je pro děti kamarádem. V obou případech si děti svých rodičů váží.

Graf 1 Vlastnosti rodičů očima dětí

Zdroj: BOCAN, M., HOŠKOVÁ, I. A KOL, Děti v ringu dnešního světa, 2012.

Výchovné chování rodičů ovlivňují také děti, které nejsou pouze pasivními objekty ve výchovném procesu a na působení rodičů reagují. Reakce by měla být pro rodiče zpětnou vazbou jejich výchovného působení, měli by si z ní vzít informaci, zdali bylo či nebylo dosaženo výchovného cíle a co příště zlepšit a napravit, aby bylo výchovného cíle dosaženo. Bohužel dětská reakce ve většině případů nevede k takovéto konstruktivní analýze, v realitě přinese reakce dítěte rodiči buď uspokojení, nebo neuspokojení. Neuspokojení vede ke zklamání a frustraci rodičů, kteří následně mohou negativně působit na vývoj dítěte⁷⁰.

Byla vypracována řada výzkumů zabývajících se výchovnými styly a jejich vlivem na rodinu jako celek. Na základě výsledků vyplynula souvislost výchovných stylů s rodičovskými postoji, tzn. postoje, které rodiče zaujímají ke svému dítěti, charakterizují určitý výchovný styl. Postoje máme kladné, akceptující, záporné, chladné a odmítající, kontrolující a náročné, postoje poskytující volnost a kladou důraz na autonomii, postoje vyjadřující důslednost nebo nedůslednost⁷¹. Postoje rodičů jsou zahrnuty v následujících vybraných modelech výchovných stylů.

⁷⁰ ČÁP, J., Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. 1996.

⁷¹ GILLERNOVÁ, I., Změny rodičovských stylů výchovy v české rodině. In: Psychologické aspekty změn v české společnosti, 2011.

2. 7. 1 Model tří stylů výchovy

Model tří stylů je rozdělením stylů výchovy od autora Lewina. Model obsahuje styl autokratický, liberální a integrační. Autokratický, neboli také dominantní styl je charakteristický příkazy, zákazy a tresty. Rodiče nemají pro děti dostatek porozumění, omezují jejich samostatnost a děti nemají dostatečný prostor pro projev iniciativy. Tento styl je typický pro tradiční patriarchální výchovu. Opakem jsou výchovné styly liberální a integrační. Rodiče zaujímají k dětem rovný přístup, jednají s nimi jako se sebou rovným a podporují rozvoj samostatnosti. Liberální styl je typický slabým vedením, volností a slabou kontrolou dětí. Rodiče používají integrační neboli demokratický výchovný styl kladou na děti požadavky laskavým způsobem. Rodiče jdou dětem příkladem, diskutují s nimi o návrzích, děti podporují a mají pro ně porozumění⁷².

2. 7. 2 Model čtyř stylů výchovy

Jedním z předních přístupů k určování výchovného stylu v rodině je tzv. model čtyř stylů výchovy autorů Baumrindové, Maccobyho a Martina. Model pro určení typu výchovného stylu používá kombinaci projevu emočního vztahu (akceptující, odmítající) se způsobem výchovného řízení, který je charakterizován mírou požadavků, nároků a kontroly⁷³.

Tabulka 1 Model čtyř stylů výchovy

RODIČE	odmítající	akceptující
nároční a kontrolující	autoritářský styl	autoritativně vzájemný styl
nenároční a nekontrolující	zanedbávající styl	shovívavý styl

Zdroj: GILLERNOVÁ, I., Změny rodičovských stylů výchovy v české rodině. In: Psychologické aspekty změn v české společnosti. 2011.

- Autoritářský výchovný styl je charakteristický odmítajícím, kontrolujícím a náročným rodičovským postojem. Rodiče lpějí na silné kontrole dítěte a nerespektují jeho přání a potřeby. Kladou na dítě přehnané nároky a stanovují mu vysoké cíle, s jejichž dosažením mu nepomáhají. Využívají fyzické výchovné prostředky.
- Autoritativně vzájemný styl využívají rodiče, kteří mají ke svému dítěti postoj také náročný a kontrolující, ale zároveň akceptují přání a potřeby dítěte. V rodině jsou

⁷² ČÁP J., ČECHOVÁ, V., BOSCHEK, P., Dotazník stylů výchovy pro děti od 8 do 12 let, 2000.

⁷³ Tamtéž.

vypracovaná pravidla, která se musí dodržovat, ale se kterými rodina jako celek může pracovat a vzájemně o nich diskutovat.

- Zanedbávající styl. Rodiče, kteří používají tento výchovný styl, mají k dítěti odmítavý postoj a zároveň nenáročný a nekontrolující. Jinými slovy, děti jsou pro rodiče vzduch. Rodičům je jejich dítě lhostejné, nejeví o jeho osobnost ani aktivity zájem, nekladou na něj žádné nároky, rodina funguje bez pravidel. Rodiče se k dítěti chovají někdy s citovou chladností a v nejhorším případě ho dokonce odmítají.
- Shovívavý styl charakterizují rodičovské postoje akceptující, nenáročné a nekontrolující. Rodiče své dítě přijímají, akceptují. Emočně ho podporují, snaží se mu naslouchat a porozumět. Ale na druhou stranu nejsou na dítě kladeny žádné požadavky, povinnosti, v rodině nejsou stanovena jasná pravidla a hranice⁷⁴.

2. 7. 3 Model devíti polí

Dalším významným přístupem charakterizující výchovné styly v rodině je model devíti polí, kterým se podrobně zabýval Čáp se svými spolupracovníky. Jedná se o analyticko-syntetický model, který se skládá ze čtyř komponent výchovy rozdělených do dvou dimenzí, emočního vztahu rodiče k dítěti a výchovného řízení. Do dimenze emočního vztahu spadá komponenta kladná a záporná a do dimenze výchovného řízení komponenta požadavků a volnosti⁷⁵.

Výchovné řízení se na základě míry požadavků a volnosti dělí na řízení silné, které je specifické vysokým počtem úkolů, požadavků a také zvýšenou kontrolou, řízení střední je charakteristické přiměřenou mírou nároků a kontroly, řízení slabé je typické minimem požadavků bez důsledné kontroly a v rozporném řízení rodiče mají na děti plno požadavků, které nepodrobují kontrole. Emoční vztah je dán mírou kladné a záporné komponenty. Pokud převládají kladné komponenty, např. rodiče dítě podporují, oceňují, vše s ním prožívají, jedná se o kladný až extrémně kladný emoční vztah. Pro střední emoční vztah je typická vyrovnanost kladných i záporných komponent nebo také záporně kladný vztah neboli ambivalentní vztah, např. matka má k dítěti kladný vztah, zatímco otec je k dítěti citově chladný. Posledním typem je záporný emoční vztah, kdy převládají

⁷⁴ GILLERNOVÁ, I., Změny rodičovských stylů výchovy v české rodině. In: Psychologické aspekty změn v české společnosti, 2011.

⁷⁵ Tamtéž.

záporné komponenty, dítě se cítí být nechtěné, rodiče neprojevují žádný zájem ani podporu⁷⁶.

Syntézou komponent požadavků a volnosti lze zjistit výchovné řízení otce, matky i rodiny jako celku. Syntézou kladné a záporné komponenty lze získat informace o emočním vztahu. Syntéza emočního vztahu a výchovného řízení určuje výchovný styl, který je v rodině uplatňován. Výchovné styly udává následující tabulka, ke které jsou připojeny charakteristiky popisující jednotlivá pole⁷⁷.

Tabulka 2 Model devíti polí způsobu výchovy

Emoční vztah	Řízení silné	Střední	Slabé	rozporné
Záporný	1		2	3
Záporně-kladný	9			
Kladný	4	5	6	7
Extrémně kladný			8	

Zdroj: GILLERNOVÁ, I., Změny rodičovských stylů výchovy v české rodině. In: Psychologické aspekty změn v české společnosti, 2011.

Autoři Čáp, Boschek, Čechová charakterizují pole modelu výchovných stylů následujícím způsobem:⁷⁸

Pole 1 – Autokratická výchova – je vyjádřena záporným emočním vztahem k dítěti a silným způsobem řízení. Rodiče užívají příkazů a zákazů, za porušení poslušnosti dávají přísné tresty. Rodiče dítě hodnotí negativně, stále mu něco vyčítají a od všeho ho odrazují.

Pole 2 – Liberální výchova – charakteristická lhostejností k dítěti, absencí kladných emocí a empatie, slabým řízením a nezájmem o dítě. Rodiče nekladou na dítě vysoké požadavky a nevěří v jeho schopnosti. Dítěti věnují minimální pozornost, zájem směřují k budování kariéry, zábavě či jiným zálibám. Výchovný styl má negativní dopad na dítě, dostatečně si nevěří a neklade si vysoké cíle, protože z rodiny ví, že na to nemá.

⁷⁶ GILLERNOVÁ, I., Změny rodičovských stylů výchovy v české rodině. In: Psychologické aspekty změn v české společnosti, 2011.

⁷⁷ ČÁP J., ČECHOVÁ, V., BOSCHEK, P., Dotazník stylů výchovy pro děti od 8 do 12 let, 2000.

⁷⁸ Tamtéž.

Pole 3 – Pesimální forma výchovy, záporný emoční vztah s rozporným řízením – kombinace silného řízení s lhostejností. Rodiče kladou požadavky a nekontrolují jejich plnění. Může dojít k nevyváženosti řízení, jeden rodič uplatňuje silné řízení, druhý se ho snaží vykompenzovat slabým řízením nebo se snaží dítě před partnerem chránit. Jeden z rodičů se také může chovat rozporně, např. úspěchů si nevšimá, ale neúspěchy trestá a chová se autokraticky, rychle se však vrátí k projevu nezájmu.

Pole 4 – Výchova přísná a přitom laskavá – je kombinací kladného emočního vztahu a silného řízení. Dítě by mělo vnímat rodiče jako autoritu, ale zároveň jako velice blízkého člověka. Rodiče na dítě kladou poměrně vysoké požadavky a poté taktně kontrolují jejich plnění. Dítě plnění požadavků bere jako samozřejmost. Přísný a přitom laskavý styl je v současné době velmi obtížné v populaci naléznout.

Pole 5 – Optimální způsob výchovy – vzájemné porozumění, kladný emoční vztah a přiměřené řízení. Vztahy v rodině jsou přátelské, demokratické, rodina spolu ráda tráví čas. Rodiče neužívají přísné tresty, pouze dají najevo nesouhlas. Děti se svými rodiči jsou dobří kamarádi.

Pole 6 – Laskavá a liberální výchova bez požadavků a hranic – rodiče nekladou žádné požadavky a neuplatňují kontrolu. Děti berou své rodiče jako kamarády. Tento styl je typický pro rodiny s nemocným dítětem nebo pro rodiny s tzv. bohémským způsobem života. Rodiče děti netrestají, jenom jim domluví a snaží se smést stopy. Děti chrání a odstraňují jim překážky z cesty. Styl výchovy je tvořen kladným emočním vztahem a slabým způsobem řízení.

Pole 7 – Rozporná výchova – je charakteristická kombinací rozporného výchovného řízení a kladného až extrémně kladného emočního vztahu, který kompenzuje nedostatky výchovného řízení. Rozporné řízení v rodině vzniká, pokud se v rodině střetne slabé a silné výchovné řízení. Výsledky působení výchovného stylu jsou ovlivněny podmínkami, ve kterých výchova probíhá a tím, který rodič na dítě více působí.

Pole 8 – Kamarádský vztah s dobrovolným dodržováním norem. Výchova se vyznačuje slabým výchovným řízením a extrémně kladným emočním vztahem alespoň u jednoho

z rodičů, se kterým se dítě vysoce identifikuje, s jeho požadavky a hodnotami. Dítě bere plnění požadavků jako samozřejmost, taktní a přátelskou kontrolu od rodičů vnímá jako něco přirozeného. Děti chtějí svým rodičům dělat radost.

Pole 9 – Výchova emočně rozporná – dítě vidí jednoho rodiče jako záporného a druhého jako extrémně kladného. V rodině vzniká záporně-kladný emoční vztah. Např. dcera je s matkou kamarádka, ale otce vnímá jako někoho nepodstatného a emočně záporného. Výchovný styl souvisí s existencí rodinných koalic.

Rozdělení modelu devíti polí je součástí výzkumného nástroje, dotazníku, určeného pro analýzu výchovných stylů, který bude použit v empirické části práce. Včetně dotazníků existuje, pro zjišťování způsobu výchovy, celá řada metod odlišujících se přístupem zkoumání.

2. 8 Metody zjišťování způsobu výchovy v rodině

Zjišťování výchovných stylů je náročný metodologický proces, který může být realizován prostřednictvím několika různých metod a především jejich kombinacemi. V praxi jsou výchovné styly zjišťovány pomocí dotazníků, které jsou nejčastěji využívaným nástrojem. Dotazníky mohou být určovány jak rodičům, tak i dětem. Rodiče mohou popsat, jak svou výchovu vnímají oni sami, nebo jak si myslí, že ji vnímá jejich dítě. Dotazníky o výchově rodičů vyplněné dětmi jsou subjektivním obrazem skutečnosti, ale právě proto jsou dotazníky tolik psychologicky cenné, protože ve vývoji osobnosti dítěte je právě podstatný obraz toho, jak se dítěti rodič jeví. Děti podávají informaci o svém prožívání dané výchovy⁷⁹.

Do podoby dotazníku byl v roce 1994, autory Čápem a Boschkem, zpracován i model devíti polí, kterým lze zjistit výchovný styl v rodině. Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy je standardizovaným nástrojem, který může být aplikován jak u dětí, tak i u rodičů. Nejprve byl tento výzkumný nástroj určený pouze pro děti od 13 do 20 let, ale aby mohly být výchovné styly analyzovány i u dětí mladších, byl v roce 2000 tento dotazník upraven do podoby lépe pochopitelného dotazníku stylů výchovy pro děti od 8 do 12 let⁸⁰.

⁷⁹ ČÁP, J., Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy, 1996.

⁸⁰ Tamtéž.

Dalšími využívanými metodami je pozorování, projektivní, semiprojektivní metody a rozhovory. Pozorování svou pozornost zaměřuje na vzájemnou interakci a komunikaci nejenom rodičů a dětí, ale i na interakci a komunikaci dětí s ostatními dospělými, kteří na děti mají výchovný vliv. Lze pozorovat v přirozeném prostředí jako je škola, hřiště, čekárna nebo pracovna psychologa. Pozorování je účelnou metodou, ale bývá zkreslena rušivým vlivem pozorovatele a dalšími faktory. Projektivní, semiprojektivní metody jsou realizované slovní formou nebo kombinovanou schematickou kresbou s textem výchovné situace, kterou zkoumané osoby popisují. Např. dítě musí popsat obrázek, kde je zobrazeno, jak rodiče přistihnou dítě, které si ještě přes zákaz pozdě v noci čte, jak se podle něho zachovají dospělí a jak bude dítě reagovat, jak se bude cítit. Při rozhovorech jsou údaje získávány jak z výpovědi rodičů, dětí, tak i od učitelů, trenérů a lektorů zájmových kroužků, nejideálnější je kombinace více výpovědí, např. dětí a dospělých⁸¹.

Metody zjišťování způsobu výchovy jsou často využívány při analýze dat v rámci výzkumů. Příklady realizovaných výzkumů jsou uvedeny v následující kapitole.

2. 9 Výzkumy na výchovné styly v rodinách

Po mapování výzkumů na téma výchovných stylů v rodinách byla zjištěna častá realizace v rámci bakalářských a diplomových prací. Autoři například zjišťovali, jaké výchovné styly užívají rodiče dětí se specifickými vzdělávacími potřebami, jak souvisí výchova se vzděláváním rodičů nebo jaké výchovné styly jsou uplatňovány v islámských rodinách.

Nyní bude uveden příklad většího výzkumného šetření na dané téma, který byl uskutečněn v letech 2000 – 2002 jako jeden z dílčích úkolů výroční zprávy MŠMT na území České republiky. Účastnilo se ho 2178 respondentů ve věku 11 až 18 let. Respondenti byli zastoupeni žáky základních škol, studenty gymnázií, střední odborné školy, střední integrované školy, respondenty žijící na venkově, ve velkých městech, v Praze a ve velkých krajských městech. Nejvíce zastoupená skupina byla žáků základní školy. Data byla zjišťována kvantitativně prostřednictvím metody dotazování. Ve výzkumu byl využit Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy⁸².

⁸¹ ČÁP, J., Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy, 1996.

⁸² GILLERNOVÁ, I., Způsob výchovy v současné české rodině z pohledu dospívajících chlapců a dívek, 2004.

Níže uvedená tabulka uvádí výsledky šetření v procentech představující zastoupení způsobu výchovy v roce 2002. V tabulce jsou uvedeny charakteristiky jednotlivých forem způsobu výchovy a poté jsou uvedeny výsledky zvláště pro chlapce, dívky a celkové výsledky obou pohlaví.

Nejčastěji zastoupeným způsobem výchovy v rodině u dětí ve věku od 11 do 18 let je způsob spojený se záporně emočním vztahem a rozporným řízením rodičů, neboli pesimální forma výchovy (třetí pole). Tento výchovný způsob uvedlo celkem 29,3 % respondentů. Pesimální výchovný styl častěji uváděli chlapci než dívky. Druhým nejčastěji uvedeným výchovným stylem je kladný emoční vztah a slabé řízení (šesté pole), který se projevuje laskavou výchovou bez požadavků. Opět tento styl častěji uváděli chlapci než dívky. 13,8 % respondentů identifikovalo ve svých rodinách výchovný způsob se záporným emočním vztahem a slabým řízením (druhé pole), ve kterém se projevuje lhostejnost k dítěti ze strany rodičů. Tento liberální výchovný styl byl častěji zastoupen rodinami dívek.

Chlapci i dívky identifikovali za nejčastější pesimální formu výchovy. Chlapci poté uvedli kladný emoční vztah a slabé řízení (laskavou výchovu) a záporně emoční vztah a slabé řízení (liberální výchovu). U dívek byl na druhém místě nejvíce zastoupen extrémně kladný emoční vztah a slabé řízení (kamarádský vztah s dobrovolným dodržováním norem) a na třetím místě kladný emoční vztah se slabým řízením (laskavá výchova).

Tabulka 3 Způsob výchovy v rodině v roce 2002 – v %

Jednotlivé formy způsobu výchovy v rodině	Chlapci	Dívky	Celkem
1 záporný emoční vztah a silné nebo střední řízení	6,4 %	7,9 %	7,2 %
2 Záporný emoční vztah a slabé řízení	13,2 %	14,4 %	13,8 %
3 Záporně emoční vztah a rozporné řízení	33,1 %	25,4 %	29,3 %
4 Kladný či extrémně kladný emoční vztah a silné řízení	2,3 %	3,4 %	2,8 %
5 Kladný či extrémně kladný emoční vztah a střední řízení	4,0 %	5,7 %	4,8 %
6 Kladný emoční vztah a slabé řízení	19,0 %	15,6 %	17,3 %
7 Kladný emoční vztah a rozporné řízení	9,7 %	7,1 %	8,4 %
8 Extrémně kladný emoční vztah a slabé řízení	9,5 %	16,3 %	12,9 %
9 Kladnězáporný emoční vztah a silné, střední, slabé či rozporné řízení	2,8 %	4,1 %	3,4 %
Celkem	1105	1073	2178

Zdroj: GILLERNOVÁ, I., Způsob výchovy v současné české rodině z pohledu dospívajících chlapců a dívek, 2004.

3 Děti středního školního věku

Třetí kapitola teoretické části diplomové práce bude zaměřena na vývojové období středního školního věku. Děti se v tomto období nacházejí ve 3. až 5. třídě ve věku mezi 8 a 12 lety⁸³. Na poznatky získané z odborné literatury, naváže praktická část diplomové práce, kde bude provedeno výzkumné šetření u výzkumného vzorku reprezentovaného dětmi středního školního věku. Kapitola charakterizuje dané vývojové období a standardy výchovy, které jsou pro fázi středního školního věku specifické. Standardy výchovy představují doporučení pro dosažení žádoucích výsledků výchovného působení a efektivní rozvoj osobnosti dítěte.

3. 1 Charakteristika období

Vývojové období je charakteristické citovou vyrovnaností a stabilitou. Jedná se o klidovou fázi, která pro děti neznamena žádný biologický ani sociální významný mezník. Děti se připravují na další mnohem bouřlivější vývojovou fázi puberty. Děti středního školního věku jsou realisté a hodně se opírají o skutečnost. Na základě skutečnosti, jejich představ, různých symbolů a znaků, dokáží zpracovat konkrétní logické operace. Děti se o vše zajímají a vyžadují odpověď podloženou jednoznačnými důkazy. Vycházejí z vlastní zkušenosti, která je získávána z kontaktu s lidmi, práce s věcmi atd. Děti se odpoutávají od egocentrického postoje sebe sama k ostatním a začínají chápat, že jsou jedním dítětem z mnoha⁸⁴.

Pro vývoj dětí školního věku je důležité zastoupení, jak role matky, tak role otce. Rodiče pro dítě představují stabilitu, bezpečí, jistotu a jsou součástí jeho identity. Rodina je tedy pro dítě školního věku stabilním kotvištěm, ze kterého dítě svou pozornost koncentruje na vrstevnické skupiny⁸⁵.

Kontakt s vrstevníky je významnou součástí vývojové fáze, protože podmiňuje rozvoj intimních vztahů v budoucnosti. Vrstevnickou skupinu v tomto věku dítěte představuje školní třída, která dokáže, stejně jako rodina, uspokojovat potřeby dítěte, např. potřebu bezpečí, jistoty, rozvoje zkušeností, dovedností komunikačních, kooperačních a potřebu seberealizace. V dětské skupině se také děti učí dodržovat pravidla a řád, respektovat normy založené na spravedlnosti a rovnosti. Na základě

⁸³ VÁGNEROVÁ, M., Vývojová psychologie, 1999.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Tamtéž.

kontaktu dítěte s rodinou a vrstevníky se utváří sexuální identifikace a rozvíjí se ženská a mužská role. U dětí tohoto věku se začíná objevovat rodičovské chování, které je založeno na instinktivním charakteru a musí se stimulovat⁸⁶.

Identita dítěte středního školního věku je určována tím, čím se dítě cítí být. V tomto věku je tento pocit významnější než to, jaké dítě skutečně je. Identita v tomto období může být popsána jako subjektivní obraz, který je namalován rozumovým zkrácením a emoční nezralostí dítěte. Je určována zkušeností dítěte se sebou samým, názory a postoji jiných lidí. Identita dětí je ovlivněna emočním přijetím či nepřijetím druhou osobou a závisí na hodnocení druhými lidmi v souvislosti s výkonem či chováním dítěte. Dítě již nechce činnost jenom vykonat, ale chce ji udělat správně. Hlavní význam pro dítě v tomto věku má hodnocení školní aktivity prostřednictvím známek a pozitivní ohodnocení výkonu ze strany dětské skupiny, která mu přináší prestiž⁸⁷.

Na tvorbě identity dítěte se podílí rodina, vrstevnické skupiny a vzdělávací instituce jako je škola. Pokud jeden subjekt selže, identita dítěte může být poznamenána. Záleží ovšem na míře selhání.

Jak již bylo zmíněno, způsob výchovného působení se v průběhu života jedince mění a přizpůsobuje se jednotlivým vývojovým fázím. Standardy výchovy dětí školního věku udává ve své knize Krátká.

3. 2 Standardy výchovy dětí školního věku

U dětí školního věku se s rodinou na výchově z části podílí škola a další výchovné instituce. Rodina by však měla plnit hlavní roli ve výchově dítěte a dodržovat výchovné standardy, které odpovídají vývojovému stupni jedince a jeho věku.

Aby jedinec mohl bez problémů fungovat ve společnosti, je důležité v tomto věku u dítěte upevňovat mravní rysy, jako je např. zdvořilost, ukázněnost, zodpovědnost, volní vlastnosti jako je sebeovládání, cílevědomost a další vlastnosti, které jsou pro soužití lidí a utváření vztahů nepostradatelné. Podstatné je ukotvování postojů a názorů na životní otázky, které se týkají celého společenského systému, jeho ekonomie, politiky, ekologie a dalších oblastí. Rodina hraje významnou roli v rozumové výchově dětí, pokud rodiče správně motivují a vytváří příhodné podmínky k učení, nemělo by dětem dlouhodobě

⁸⁶ VÁGNEROVÁ, M., Vývojová psychologie, 1999.

⁸⁷ Tamtéž.

systematické vzdělávání činit problém. Rodina může příhodně působit na utváření vztahu dítěte k práci, který souvisí s volbou povolání. Je důležité, aby se dítě od brzkého věku spolupodílelo na chodu domácnosti a domácích pracích odpovídajících jeho věku a fyzické zdatnosti⁸⁸.

Rodiče by měli při výchově dítěte také využívat možnosti volnočasových aktivit, jejichž prostřednictvím lze budovat pozitivní vztah dítěte k umění a tvořivosti, přírodnímu a společenskému prostředí, rodinné kultuře a životnímu stylu, který je pro každou rodinu specifický. Správnou organizací volnočasových a zájmových aktivit dochází k budování zdravotní, tělesné a sportovní kondice dítěte. Podstatnou součástí rodinného životního stylu je dodržování správné životosprávy a zásad zdravého a pravidelného stravování⁸⁹.

V neposlední řadě by mělo být v rámci rodinné výchovy dítě seznámeno s otázkami sexuálními, asertivními a dalšími⁹⁰.

Standardy výchovy dětí školního věku upozorňují na oblasti výchovného působení, kterým by měli především rodinní vychovatelé věnovat zvýšenou pozornost. V této vývojové fázi, kdy se podstatným způsobem utváří identita jedince, je potřeba se zaměřit na osobnostní vlastnosti a mravní rysy, oblast práce a volného času. Všechny tyto sféry podmiňují rozvoj dítěte v sebevědomého, psychicky a fyzicky zdravého jedince, který dokáže bezproblémově komunikovat s lidmi, navazovat vztahy, být součástí celé společnosti a v budoucnu založit vlastní rodinu.

⁸⁸ KRÁTKÁ, J., Aktuální otázky teorie výchovy, 2011.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ Tamtéž.

4 Empirická část

4.1 Předmět a cíle výzkumného šetření

Předmětem výzkumného šetření diplomové práce je vliv rodinných výchovných stylů na způsob trávení volného času dětí. Každý výchovný styl má specifické znaky, kterými rodiče přistupují k výchově dětí. Hlavním cílem je popsat, jak rodiče uplatňující daný výchovný styl ovlivňují volný čas dětí.

Maxwell doporučuje specifikovat cíle z pohledu intelektuálního, praktického a personálního. Intelektuální cíl popisuje způsob, kterým by měl výzkum přispět k rozšíření odborného poznání. Praktický cíl určuje, zdali budou mít výsledky výzkumu praktické využití. Personální cíl je určen výzkumníkovi, jak výzkumná zjištění obohatí jeho samotného⁹¹.

Pro jasnou a podrobnou specifikaci cílů jsem dané rozdělení aplikovala i na téma diplomové práce.

Cíl intelektuální: Podrobná analýza vlivu jednotlivých výchovných stylů rodiny na volný čas dětí, na jeho organizaci, intenzitu a vyváženost aktivit dětí, přístup rodičů k volnému času, vnímání hodnoty volného času dětmi a participaci dětí při rozhodování a organizaci volného času. Na toto téma byly vypracovány převážně jenom kvantitativní výzkumy, které téma zpracovaly pouze povrchově, proto bych ráda do tématu pronikla hlouběji a získala přehled o stanovených kritériích z pohledu dětí.

Cíl praktický: Výsledky výzkumného šetření poskytnou pracovníkům dané základní školy informace o struktuře výchovných stylů, které jsou v rodinách dětí docházejících do základní školy uplatňovány, a o metodě analýzy výchovných stylů. Ze získaných výsledků mohou např. školní výchovní poradci vycházet při práci s žáky a rodiči.

Cíl personální: Výzkumné šetření má význam i pro mě, jako pro výzkumníka. Pracuji v neziskové společnosti, která se zaměřuje na organizaci zájmových kroužků pro děti na základních a mateřských školách. Působím také jako lektorka kroužků a při své práci se setkávám s dětmi, které zaujímají k docházce a průběhu kroužku různé postoje. Výsledky bych si ráda potvrdila či vyvrátila můj předpoklad, že veškerý přístup dětí k volnému času souvisí s typem rodinné výchovy.

⁹¹ ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K., Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách, 2014.

Specifikace cílů empirické části:

- Zajistit spolupráci s vybranou základní školou v Pardubicích.
- Zajistit spolupráci s dostatečným vzorkem respondentů.
- Provést dotazníkové šetření a získat informace o výchovných stylech, které jsou v rodinách respondentů uplatňovány. Respondenty následně rozdělit do struktury podle jednotlivých výchovných stylů.
- Provést polostrukturované rozhovory se zástupci vybraných výchovných stylů.
- Popsat získaná data prostřednictvím designu případové studie.
- Interpretovat výsledky výzkumu a provést závěrečnou komparaci.

4. 2 Stanovení výzkumných otázek

Hlavní výzkumná otázka: Jak výchovné styly v současných rodinách ovlivňují volný čas dětí, a to z pohledu dětí ve věku 8 až 12 let?

Specifické výzkumné otázky:

- Jakým způsobem děti tráví volný čas při daném výchovném stylu?
Při stanovování této výzkumné otázky jsem vycházela z teoretického poznání, že rodina je prvním prostředím, kde se dítě setkává s volným časem. Rodina by měla prostřednictvím výchovy určovat jeho formu a podobu. Podle charakteristik jednotlivých výchovných stylů předpokládám, že rodiče uplatňující určitý výchovný styl budou podporovat u dětí buď pasivní nebo aktivní způsob trávení volného času, bude na něm záviset vyváženost či nevyváženost organizace volného času, intenzita volnočasových aktivit dítěte a míra kontrolovatelnosti. To vše je hlavním zjištěním výzkumné otázky.
- Jakým způsobem rodiče uplatňující určitý výchovný styl formují způsob trávení volného času dětí, a to z pohledu dětí?
Rodiče mohou prostřednictvím výchovy působit pozitivním či negativním způsobem na různé oblasti vývoje osobnosti dítěte a ovlivňovat způsob trávení volného času. Přístupem výchovného stylu mohou u dětí budovat zájem, nebo nezájem o smysluplné trávení volného času. Hlavním úkolem výzkumné otázky je zjistit jaké nástroje k podpoře volného času rodiče využívají, zdali projevují dostatečný zájem o způsob trávení volného času dětí, jestli je v jejich aktivitách podporují či nepodporují, jestli děti do volnočasových aktivit a zájmových

kroužků nutí nebo jim nechávají volný prostor pro jejich rozhodnutí. Na tom všem závisí, jak děti budou volný čas vnímat.

- Jakou hodnotu přikládají rodiče daného výchovného stylu volnému času, a to z pohledu dětí?

Hodnota, kterou rodiče volnému času připisují, ovlivňuje v mnoha případech vnímání volného času dětmi. Děti se s volným časem setkávají v rodině poprvé a od rodičů se učí základům. Rodiče by měli jít dětem příkladem. Úkolem výzkumné otázky je zjistit, jaký přístup mají rodiče k volnému času při daném výchovném stylu. Veškeré údaje budou sbírány očima dětí, tzn. jak děti vnímají volný čas rodičů.

- Jak děti určitého výchovného stylu vnímají volný čas?

Při této výzkumné otázce je důležité dosáhnout zjištění, zdali rodiče hodnotou, kterou připisují volnému času, ovlivňují dětské vnímání smyslu volného času. Co děti považují za volný čas? Co pro ně tento pojem znamená? Chápou ho jako radost a zábavu či jako povinnost, která splývá se školními a dalšími povinnostmi?

- Jak se děti spolupodílejí na plánování volnočasových aktivit?

Každý výchovný styl má v sobě různou míru požadavků a volnosti. Od tohoto poznání se odvíjí předpoklad výzkumné otázky. Při určitém výchovném stylu umožňují rodiče dětem více či méně se spolupodílet na plánování společných rodinných činností, na organizaci volného času a volbě zájmových aktivit dětí. Úkolem je zjistit, jaká je míra spolupodílení se v rodinách s daným výchovným stylem.

4. 3 Etická stránka výzkumného šetření

Etická stránka výzkumného šetření byla zabezpečena ve čtyřech fázích v průběhu zkoumání:

1. fáze: Jednání s vedením vybrané základní školy o realizaci výzkumného šetření, na kterém byla paní ředitelka ubezpečena o diskrétnosti a anonymním zpracování získaných informací v rámci empirické části diplomové práce. Kvůli zachování 100% anonymity byl od vedení vznesen požadavek na neuveřejnění názvu školy, proto bude v celé práci základní škola uvedena pouze jako - základní škola v Pardubicích.

2. fáze: Získání povolení od rodičů k účasti dětí na celém procesu výzkumného šetření. Bylo rozdáno 100 povolení do čtyř tříd, ve kterých byli zastoupeni respondenti

zvolené věkové kategorie 8 – 12 let. Návratnost byla 86 povolení se souhlasem a 14 bez souhlasu. Znění žádosti o rodičovský souhlas je uveden v příloze A.

3. fáze: Seznámení dětí s etickou stránkou dotazníkového šetření proběhlo ve dvou etapách. V rámci předvýzkumu a při samotné realizaci sběru dat. Děti byly ujištěny o anonymním zpracování veškerých získaných informací, pouze pod křestním jménem a věkem dítěte. Děti se dozvěděly jakým způsobem, kde a za jakým účelem budou informace uvedeny. Poučení proběhlo ústní i písemnou formou v úvodním odstavci dotazníku.

4. fáze: Získání souhlasu dětí k nahrávání polostrukturovaného rozhovoru, které probíhalo pomocí diktafonu. O souhlas jsem děti požádala před zapnutím a poté ještě jednou po zapnutí diktafonu. Děti byly znovu ujištěny o anonymním zpracování dat.

4. 4 Předvýzkum dotazníkového šetření

Před provedením dotazníkového šetření, bylo zapotřebí provést předvýzkum. Cílem realizace bylo zajištění hladkého průběhu dotazování a seznámení se s výzkumným nástrojem, Dotazníkem stylů výchovy pro děti od 8 do 12 let. Protože byl dotazník pro mě novým nástrojem, bylo nutné nejdříve nastudovat jeho manuál a pravidla použití. Předvýzkum dotazníkového šetření proběhl u dětí docházejících na základní školu v Pardubicích. Vyplnění dotazníku jsem podrobila menší předvýzkumný vzorek respondentů složeného z pěti dětí ze čtvrté třídy. Ověřila jsem si, zdali je dotazník pro děti srozumitelný, jasný a bezproblémově uchopitelný. Dětem jsem nejdříve vysvětlila, jakým způsobem mají dotazník vyplňovat a z čeho se skládá. Děti neměly s dotazníkem žádné problémy. Dotazníky jsem zkontrolovala a vyzkoušela jsem si vyhodnocení podle manuálu.

4. 5 Charakteristika výzkumného vzorku

Švaříček a Šeďová o volbě výzkumného vzorku uvádí: „*Cílem není, aby reprezentoval určitou populaci, ale určitý problém. Není tedy konstruován náhodně, ale teoreticky-záměrně jej vytváříme s ohledem na náš problém*“⁹².

Výběr výzkumného vzorku byl záměrný, vyplýval ze stanovených cílů a výzkumných otázek práce. Účastníky výzkumného šetření se stali žáci věkového

⁹² ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. A KOL. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách, 2014, s. 72 – 73.

rozmezí od 9 do 12 let, kteří dochází do 4. a 5. třídy základní školy v Pardubicích. Děti, které se ocitají ve vývojové fázi středního školního věku, jsou charakteristické citovou vyrovnaností a stabilitou. Nachází se v klidové fázi vývoje a s rodiči mají většinou stabilní vztahy, proto z výzkumu mohu vyloučit riziko emoční nestability, která by mohla ovlivnit výpovědi dětí.

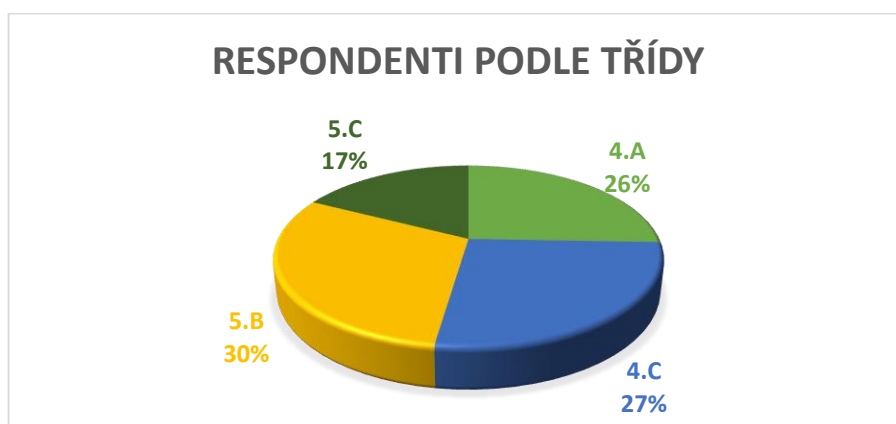
Základní škola, ve které probíhalo výzkumné šetření, se řadí mezi nejlepší školy v Pardubicích a dochází do ní přibližně 750 dětí. Základní škola je pavilónového typu. V areálu je umístěno 25 kmenových tříd a několik odborných učeben. Základní školu jsem zvolila záměrně, kvůli její lokalitě, vstřícným vztahům s vedením a navázané blízké spolupráci v rámci organizace zájmových kroužků, kterou zajišťuje společnost, pro kterou pracuji. Ve škole jsem vykonávala činnost lektorky zájmových kroužků, proto základní školu důvěrně znám a sběr dat byl pro mě snadný.

Výzkumný vzorek činilo celkově 86 žáků ze dvou čtvrtých a dvou pátých tříd. Výběr žáků závisel na doporučení paní ředitelky, na časových možnostech a ochotě třídních učitelů spolupracovat při přípravě a realizaci výzkumného šetření.

Strukturu respondentů podle tříd, pohlaví a věku, uvádím v následujících grafech.

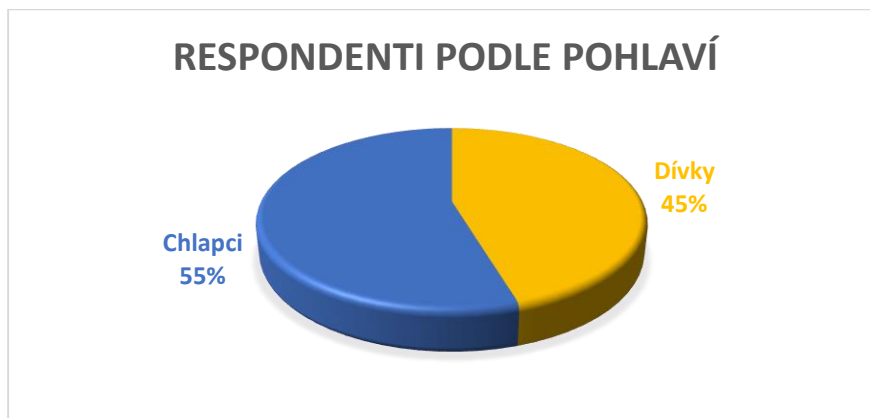
Podle příslušnosti do určité třídy se šetření zúčastnilo 22 dětí ze 4. A, 23 dětí ze 4. C, 26 dětí z 5. B a 15 dětí z 5. C.

Graf 2 Respondenti podle třídy v %

Výzkumný soubor z hlediska pohlaví tvořilo 39 dívek a 47 chlapců. Mužské pohlaví je ve vzorku respondentů zastoupeno o 10 % více než pohlaví ženské. Chlapci početně převyšují dívky i v celkovém počtu dětí docházejících na základní školu.

Graf 3 Respondenti podle pohlaví v %

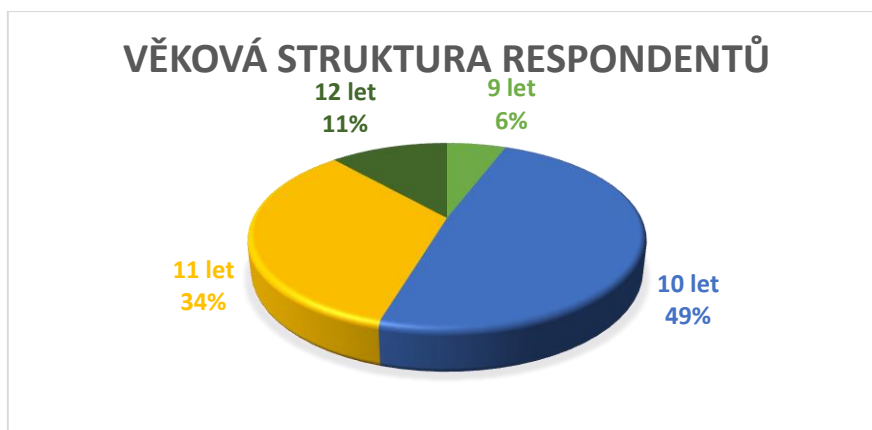
Výzkumného šetření se zúčastnili žáci ve věku 9 – 12 let. Věková struktura respondentů je následující:

Tabulka 4 Věková struktura respondentů

Věk žáků	Počet žáků v daném věku
9 let	5
10 let	42
11 let	29
12 let	10
Žáků celkem	86

Výzkumný vzorek byl nejvíce zastoupen dětmi ve věku 10 let, které tvořily 49 % z celkového počtu respondentů. 34 % dětí reprezentovalo věkovou skupinu 11 let, 11 % byly děti ve věku 12 let a 6 % představovaly děti ve věku 9 let.

Graf 4 Věková struktura respondentů v %

4. 6 Metodologie výzkumného šetření a realizace sběru dat

Pro zpracování výzkumné části diplomové práce jsem zvolila kombinaci dotazníkového šetření a hloubkových rozhovorů. Data budou interpretována v rámci kvalitativního designu případové studie.

Případová studie „...je empirickým designem, jehož smyslem je velmi podrobné zkoumání a porozumění jednomu nebo několika málo případů. Adjektivum empirický naznačuje klíčovou charakteristiku, kdy základem případového šetření musí být sběr skutečných dat vztahujících se k objektu výzkumu (případu)“⁹³. Hendl případovou studii přirovnává k mikroskopu, „... její hodnota závisí na tom, jak dobře je zaostřena“⁹⁴.

Případová studie ke sběru dat využívá nejenom kvalitativní techniky, např. rozhovory, pozorování, ale nevylučuje ani techniky kvantitativního charakteru, jako jsou dotazníky⁹⁵. Možnost kombinace různých technik byla jedním z důvodů volby případové studie pro závěrečné zpracování dat.

Nyní popíši postup realizace výzkumného šetření včetně použitých nástrojů a metod.

4. 6. 1 Realizace dotazníkového šetření, popis nástroje

První fáze sběru dat proběhla formou dotazníkového šetření. Hlavním úkolem bylo dosáhnout zjištění, jaké výchovné styly jsou v rodinách dětí nejvíce uplatňovány.

Dotazník je definován následovně: „Je to způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí“⁹⁶. Snadnost a efektivnost použitého nástroje byla ověřena v předvýzkumu a proto při sběru dat nevznikly žádné problémy, které by ohrozily další realizaci výzkumného šetření.

Dotazníkového šetření se účastnilo 86 dětí, ze dvou čtvrtých a dvou pátých tříd. Bylo uskutečněno v jeden den ve čtyřech vyučovacích hodinách. V každé třídě bylo vyplňování věnováno 45 minut. Zaznamenávání odpovědí dětem trvalo přibližně 30 minut. Zbytek vyučovací hodiny jsem se zaměřila na kontrolu, případné doplňování a konkretizaci získaných informací. Dotazníkovému šetření jsem byla přítomna, abych dohlédla na průběh a zajistila 100% návratnost. Děti mě kdykoliv mohly požádat o radu.

⁹³ ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. A KOL. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách, 2014, s. 97.

⁹⁴ HENDL, J. Kvalitativní výzkum, 2005, s. 104.

⁹⁵ ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. A KOL. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách, 2014.

⁹⁶ GAVORA, P., Úvod do pedagogického výzkumu, 2000, s. 99.

K analýze a interpretaci výsledků bylo použito 78 dotazníků. Osm dotazníků jsem pro účely analýzy shledala jako nepoužitelné, z důvodu pozdějšího odevzdání ke konci vyučovací hodiny a nedostatečné časové kapacitě na opravení. Vyřadila jsem také dotazníky dětí, které vyrůstají v neúplné rodině a posuzovaly pouze jednoho rodiče. U těchto případů nebylo možné vyhodnotit typ výchovného stylu a zařadit je do celkové struktury.

Charakteristika nástroje Dotazník stylů výchovy pro děti od 8 do 12 let

Dotazník, který byl vytvořen autory Čápem, Boschekem a Čechovou, poskytuje informace o rodině dítěte, o způsobu komunikace členů a výchovných stylech, které jsou v rodině uplatňovány. Dotazník se v kombinaci s jinými metodami používá k vysvětlení výchovných obtíží, objasnění prospěchových problémů dítěte, při práci s problémovými rodinami, v manželském poradenství atd⁹⁷.

Dotazník se zaměřuje na identifikaci výchovného stylu z modelu devíti polí (kapitola č. 2.7.3). Výchovný styl je určován kombinací emočního vztahu a výchovného řízení rodičů. Emoční vztah se skládá z kladné a záporné komponenty. Podíl kladné a záporné komponenty určuje, zdali jde o emoční vztah záporný, střední, kladný nebo extrémně kladný. Výchovné řízení slučuje komponenty požadavků a volnosti. Výchovné řízení může být silné, střední, slabé a rozporné⁹⁸.

V úvodní části dotazníku je prostor pro vyplnění příjmení a jména dítěte, data narození a data konání dotazníkového šetření. V rámci zachování anonymity jsem musela úvodní část upravit, děti uváděly pouze křestní jméno, věk, pohlaví a třídu. V záhlaví dotazníku jsem děti seznámila s tématem dotazníku, způsobem zaznamenávání odpovědí a na jaké účely budou výsledky použity.

Dotazník je složen z 28 položek určených pro matku a z 28 položek určených pro otce, na které děti odpovídají ANO, NĚKDY, NE. Položky jsou přehledně sestaveny do tabulek zvlášť pro matku a pro otce. Jednotlivé odpovědi jsou bodovány, přenášeny do vyhodnocovacího archu, který určí druh výchovného stylu. V dotazníku jsou položky uspořádány tak, aby se otázky vztahující se k jednotlivým komponentám, kladné – záporné – požadavků – volnosti, střídaly. Položky jsou jasně a jednoduše formulovány, např., *Maminka si se mnou často hraje nebo povídá*⁹⁹.

⁹⁷ ČÁP J., ČECHOVÁ, V., BOSCHEK, P., Dotazník stylů výchovy pro děti od 8 do 12 let, 2000.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Tamtéž.

4. 6. 2 Realizace hloubkových rozhovorů

Na výsledky získaných z dotazníků navázala druhá fáze výzkumného šetření zabývající se otázkou, jak výchovné styly v současných rodinách ovlivňují způsob trávení volného času dětí.

Jako metoda pro sběr dat byl použit hloubkový rozhovor. Podle Švaříčka a Šedové lze hloubkový rozhovor definovat jako „...*nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek*“¹⁰⁰. Dělí se na dva typy na polostrukturovaný a nestrukturovaný. Pro výzkumné šetření diplomové práce jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor, který vychází z předem připravených témat a otázek¹⁰¹. Tématem polostrukturovaného rozhovoru byl volný čas dětí v souvislosti s výchovnými styly. Otázky v rozhovoru vyplývaly ze stanovených výzkumných otázek.

Rozhovory jsem uskutečnila se třemi dětmi, které zastupovaly výchovný styl: autokratický, optimální a pesimální. Výběr výchovných stylů proběhl záměrně na základě výsledků dotazníkového šetření. Důvodem výběru uvedených výchovných stylů byla jejich výrazná odlišnost jak v emočním vztahu, tak i ve výchovném řízení. Vhodnost výběru byla podložena i odbornou literaturou, která uvádí u výchovných stylů významný rozdíl v celkovém přístupu rodičů k dětem.

Realizace jednotlivých rozhovorů probíhala po vyučování v klidné části školní knihovny, kde jsou děti v bezpečí a cítí se uvolněněji. Všechny rozhovory jsem, se souhlasem dětí, nahrávala na diktafon. Jeden rozhovor trval přibližně hodinu, záleželo na sdílnosti dětí a také pestrosti informací. Společnou charakteristikou dětí byla stydlivost, která vždy nastala se začátkem rozhovoru. Ale protože mě již děti znaly z dřívějšího setkání a byly seznámeny s postupem výzkumného šetření, rychle si zvykly na svou roli slavné osobnosti a otevřeně mi poskytly veškeré informace.

Při rozhovorech jsem použila otázky úvodní, které mají za úkol spustit přirozené vyprávění účastníka, např. Mohl bys mi říct o tom, jak trávíš volný čas? Hlavní otázky, které účastníka nabádají hovořit o stěžejním tématu výzkumného šetření, např. Jakým způsobem tě rodiče podporují ve volném čase? Navazující otázky neboli také dodatečné otázky, které reagují na myšlenky, které účastník vyslovil, a jsou důležité pro zajištění hloubky získaných informací, např. Baví tě všechny kroužky, na které chodíš?. V závěru

¹⁰⁰ ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. A KOL. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách, 2014, s. 159.

¹⁰¹ Tamtéž.

rozhovoru jsem použila ukončovací otázky, které slouží k pozvolnému uzavření rozhovoru, např. Vzpomeneš si ještě na něco, co bys mi chtěl o tvém volném čase říct?¹⁰².

4. 7 Analýza dat dotazníkového šetření

Aplikací výzkumného nástroje Dotazníku stylů výchovy pro děti od 8 do 12 let jsem získala data, jejichž analýza charakterizuje, jaké výchovné styly jsou v současných rodinách, z pohledu vybraného vzorku dětí, uplatňovány. Analýza dat dotazníkového šetření probíhala v několika fázích.

Po roztřídění dotazníků, jsem vyhodnocovala jednotlivé dotazníky respondentů samostatně pomocí vyhodnocovacího listu, který je součástí manuálu. Vyhodnocovací list je rozdělen do tří částí, které slouží k identifikaci emočního vztahu a výchovného řízení zvlášť u matky, u otce a v rodině jako celku. Děti na položky v dotazníku odpovídaly ANO, NE a NĚKDY, obdované odpovědi jsem přenesla do příslušných řádků jednotlivých komponent výchovy a sečtením jsem dosáhla hrubého skóre.

Pracovala jsem s vyhodnocovacími tabulkami uvedenými v manuálu. Jejich prostřednictvím docházelo k propojování hrubého skóre komponent výchovy, které udávalo druh emočního vztahu a výchovného řízení matky a otce. Kombinace emočního vztahu matky a otce představovala emoční vztah rodiny jako celku. Např. střední emoční vztah otce ve spojení s kladným emočním vztahem matky udává kladný emoční vztah v rodině. Ten samý postup byl aplikován i u výchovného řízení.

Emoční vztah a výchovné řízení rodiny jako celku jsem zařadila do modelu devíti polí a identifikovala výchovný styl u každého dítěte. Následně jsem vytvořila strukturu výchovných stylů.

4. 8 Interpretace výsledků dotazníkového šetření

Nyní provedu interpretaci výsledků dotazníkového šetření, které udává strukturu výchovných stylů u vybraného vzorku respondentů.

Podíl odpovědí respondentů u jednotlivých výchovných stylů v rámci modelu devíti polí je uveden v následující tabulce.

¹⁰² ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. A KOL. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách, 2014.

Tabulka 5 Zařazení do Modelu devíti polí způsobu výchovy

Pole v modelu devíti polí způsobu výchovy	Počet dětí	v %
1. Autokratická výchova	29	37
2. Liberální výchova s nezájmem o dítě	2	3
3. Pesimální forma výchovy, rozporné řízení se záporným vztahem	8	10
4. Výchova přísná a přitom laskavá	17	22
5. Optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením	11	14
6. Laskavá výchova bez požadavků a hranic	5	6
7. Rozporné řízení relativně vyvážené kladným emočním vztahem	2	3
8. Kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem	1	1
9. Výchova emočně rozporná	3	4

Interpretace: U vzorku respondentů, který tvořilo 78 dětí základní školy, byl nejčastěji zastoupen autokratický styl výchovy. 37 % dětí vnímá v rodinách působení autokratické, neboli také tradiční či patriarchální výchovy, která je charakteristická silným výchovným řízením a záporným emočním vztahem, pevnými pravidly, příkazy a zákazy.

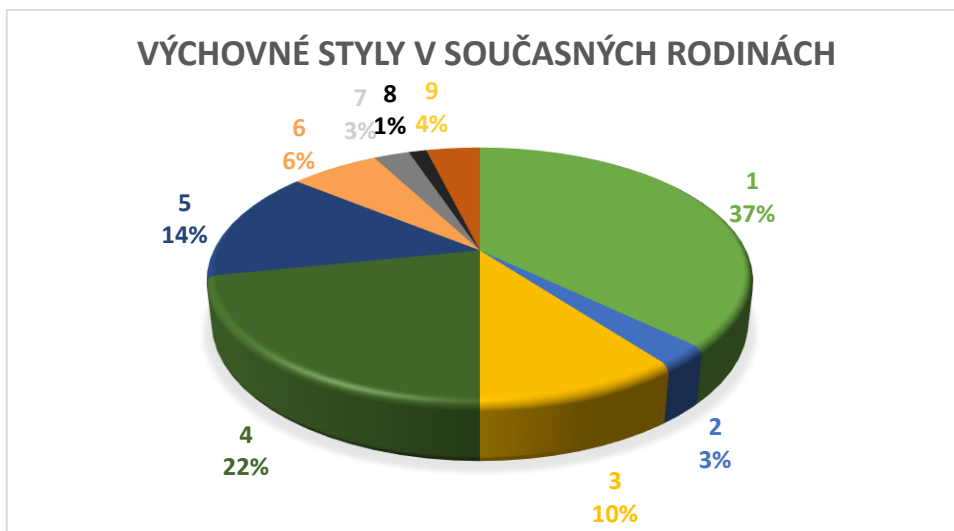
22 % dětí uvedlo styl uplatňující výchovu přísnou a přitom laskavou, kdy ani jeden z rodičů neprojevuje k dítěti záporný emoční vztah, vždy se jedná o kombinaci kladného či extrémně kladného emočního vztahu se silným výchovným řízením. Děti své rodiče vnímají jako autoritu, ale zároveň jako kamaráda.

Třetím nejvíce zastoupeným výchovným stylem je optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením, tento způsob výchovy byl uveden u 14 % respondentů. Rodiče mají k dítěti kladný nebo extrémně kladný emoční vztah a střední výchovné řízení. V rodině vládou přátelské vztahy založené na vzájemné úctě a respektu.

Nejméně zastoupený je výchovný styl, který je typický kamarádským vztahem a dobrovolností dětí při dodržování pravidel, skládá se z extrémně kladného emočního vztahu a slabého řízení.

V níže uvedeném grafu je přehledně uvedeno procentuální vyjádření zastoupení výchovných stylů v současných rodinách. Číslice znázorňují jednotlivá pole modelu devíti polí.

Graf 5 Výchovné styly v současných rodinách v %

Závěr: Výsledky získané analýzou dat dotazníkového šetření jsou překvapující. Na základě studia odborné literatury je současná rodina typická spíše demokratizací výchovy, ubýváním trestů, snižováním autority rodičů, vyšším zastoupením volnosti a svobody ve výchově a naopak vytrácením se tradiční výchovy založené na autoritě rodičů. Výsledek tohoto dotazníkového šetření s menším počtem respondentů se neshoduje ani s výsledky plošného výzkumu z roku 2002, kde převládla pesimální výchova, která je charakteristická rozporným řízením a záporným emočním vztahem.

Výsledky výzkumného šetření diplomové práce udávají podnět pro realizaci rozsáhlejšího výzkumu o stylech výchovy s více respondenty, jehož výsledky by byly lépe porovnatelné.

4. 8. 1 Komparace vnímání výchovných stylů dívek a chlapců

Při vyhodnocování dotazníků mě zajímalo, zdali se vnímání výchovných stylů bude lišit podle pohlaví, proto jsem strukturu způsobů výchovy rozdělila. Nyní provedu komparaci výchovných stylů z pohledu dívek a chlapců.

Pro větší přehlednost jsou rozdíly ve výchovném stylech z hlediska pohlaví uvedeny v tabulce 6, která je rozdělena na devět polí způsobu výchovy a pohlaví.

Odovědi dívek a chlapců jsou vždy reprezentovány číslem vyjadřujícím počet skutečných odpovědí a jejich procentuálním vyjádřením.

Tabulka 6 Rozdíly ve výchovných stylech z hlediska pohlaví

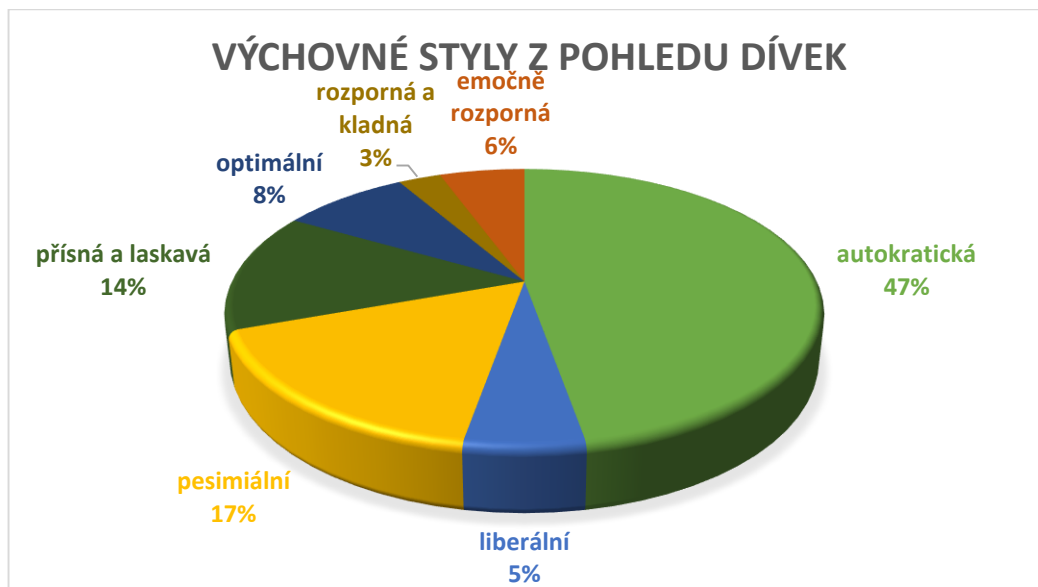
Pole v modelu devíti polí způsobu výchovy	Dívky		Chlapci	
	počet	v %	počet	v %
1. Autokratická výchova	16	47	13	30
2. Liberální výchova s nezájmem o dítě	2	5	0	0
3. Pesimální forma výchovy, rozporné řízení se záporným vztahem	6	17	2	5
4. Výchova přísná a přitom laskavá	5	14	12	28
5. Optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením	3	8	8	19
6. Laskavá výchova bez požadavků a hranic	0	0	5	12
7. Rozporné řízení relativně vyvážené kladným emočním vztahem	1	3	1	2
8. Kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem	0	0	1	2
9. Výchova emočně rozporná	2	6	1	2
Celkem	35		43	

Interpretace: Obě pohlaví uvedla za nejčastěji používaný výchovný styl autokratickou výchovu, která převládala více u dívek (47 %) než u chlapců (30 %). Další výchovné styly se podle pohlaví lišily.

Dívky: Na druhé místo zařadily výchovu pesimální (17 %), na třetí pozici výchovu přísnou a přitom laskavou (14 %). Ani jedna z dívek nevyhodnotila styl výchovy jako laskavý bez požadavků a hranic a výchovný styl, který je založený na kamarádském vztahu a dobrovolném dodržování norem.

Procentuální zastoupení výchovných stylů u dívek uvádí následující graf.

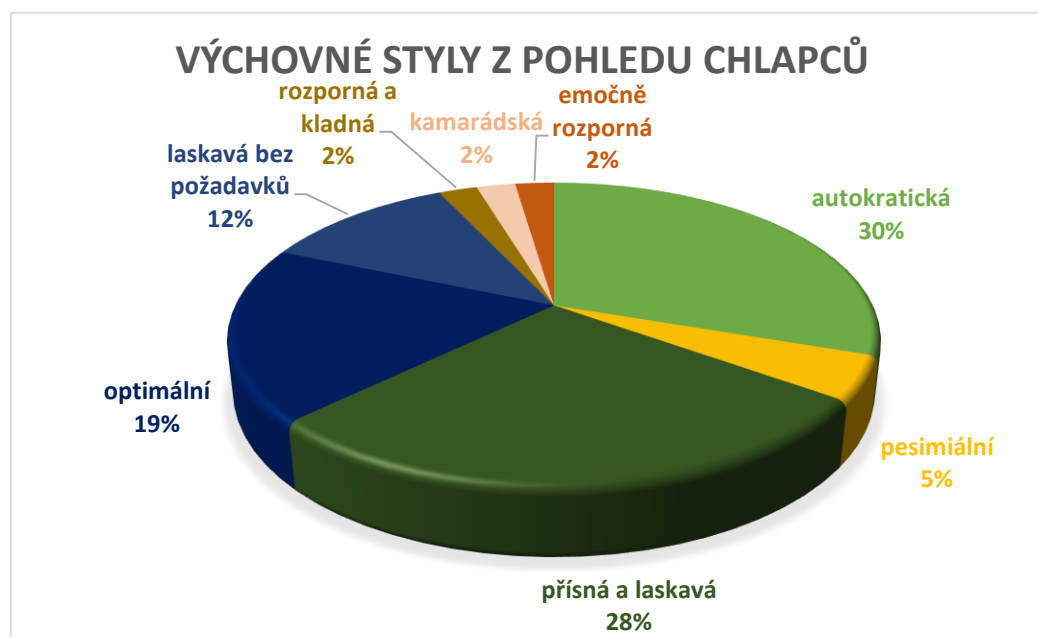
Graf 6 Výchovné styly z pohledu dívek v %

Chlapci: Druhým nejčastějším výchovným stylem byla výchova přísná, ale zároveň laskavá (28 %) a jako třetí chlapci uvedli formu optimální výchovy (19 %), která je charakteristická vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením. 14 % chlapců uvedlo výchovu laskavou bez požadavků a hranic.

Zastoupení výchovných stylů u chlapců uvádí v procentech následující graf.

Graf 7 Výchovné styly z pohledu chlapců v %

Závěr: Dívky i chlapci se shodují ve vnímání autokratického výchovného stylu, který tvoří velký podíl v celkové struktuře výchovných stylů v současných rodinách. Na předních příčkách obě pohlaví uvedla výchovu přísnou a přitom laskavou, naopak nejméně zastoupena je výchova rozporná a kladná a emočně rozporná. Poté je struktura výchovných stylů z hlediska pohlaví odlišná.

4. 9 Zpracování a analýza rozhovorů

Výše interpretované informace o struktuře výchovných stylů v současných rodinách vedly k výběru zástupců tří rozdílných výchovných stylů: autokratického, optimálního a pesimálního. S představiteli jsem následně uskutečnila rozhovory.

Nejdříve jsem rozhovory doslovně přepsala a poté jsem text jednotlivých rozhovorů podrobila otevřenému kódování s použitím klasického zvýrazňovače. „*Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje*“¹⁰³.

Text rozhovorů jsem rozdělila podle významu na jednotky, v mém případě na věty a odstavce. Přiřadila jsem kódy, které vystihovaly, o čem jednotky vypovídají. Současně s kódováním jsem vytvářela seznam vzniklých kódů, které jsem následně kategorizovala podle jejich významu a vnitřních souvislostí.

Z procesu kódování vyplynuly následující kategorie:

- Volný čas dítěte - zahrnuje veškeré informace týkající se způsobu trávení volného času dětí. Jednotky kategorie popisují činnosti volného času, formu, intenzitu a vyváženost volného času.
- Podpora volného času dítěte – kategorie popisuje míru spolupodílení se dítěte na organizaci jeho volného času a způsob, jakým rodiče podporují dítě ve volnočasových aktivitách a jaké k tomu využívají nástroje.
- Názory a postoje k volnému času – obsahuje informace o postojích rodičů a dětí, které zaujímají k významu volného času, o volnočasových aktivitách rodičů a o tom, co si děti představují pod pojmem volný čas.
- Společné aktivity volného času rodičů a dětí – popisuje, jak a kde tráví rodina společně volný čas v týdnu a o víkendu, jakým způsobem si aktivity plánují a kdo všechno se na plánování podílí.

¹⁰³ ŠVARÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. A KOL. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách, 2014. s. 211.

Tyto kategorie popíší v následující kapitole věnované popisu jednotlivých případů.

4. 10 Popis případů a kategorií

V této kapitole se budu věnovat podrobné charakteristice jednotlivých případů z hlediska zjištěných výchovných stylů a způsobu trávení volného času. Výchovný styl budu interpretovat podle výsledků dotazníkového šetření a způsob trávení volného času popisem kategorií, které vznikly při otevřeném kódování rozhovorů.

První případ - Martin, autokratický styl výchovy

Martinovi je 10 let a v jeho rodině je uplatňován autokratický výchovný styl, který je charakteristický kombinací záporného emočního vztahu a silného řízení.

Konkrétně u matky byl analyzován emoční vztah kladný, u kterého převládá kladná komponenta nad zápornou. S Martinem si matka často povídá, podporuje ho, chválí, pomáhá mu s plněním domácích úkolů. Výchovné řízení bylo analyzováno jako silné, kde přesahuje míra požadavků nad volností. Matka dbá u Martina na poslušnost a klade důraz na to, aby měl stále dobré známky. Martina pravidelně kontroluje, pokud Martin nesplní své úkoly, uplatňuje zákazy a někdy dokonce i tresty. Výchova matky se tedy podobá laskavé výchově, která je ale zároveň přísná.

U otce chlapec vnímá záporný emoční vztah s vyšší mírou záporné komponenty. Otec syna někdy hubuje, a vidí na něm něco špatného. Chlapec se domnívá, že ho otec občas pokládá za zlobivé dítě. Martin uvedl: „*S tátou jsme kamarádi, jen když sekám dobrotu.*“ Tato poznámka souvisí se silným výchovným řízením, které bylo u otce zjištěno. Otec na Martina klade vysoké požadavky a žádá, aby byl co nejúspěšnější. Otec má radost, pokud se Martinovi něco povede, ale naopak, pokud Martin neposlouchá a neplní úkoly, tak využívá trestů a zakazuje mu být venku s kamarády. Syna kontroluje a Martin si myslí, že je někdy až moc přísný.

1. kategorie - Volný čas dítěte

Martinovy volnočasové aktivity jsou velice pestré. Nejsou zaměřené pouze jedním směrem, ale rozvíjí různé oblasti jeho osobnosti. „*Já chodím na přípravný kroužek na gympl, na atletiku, na housle s naukou 3x týdně a potom mám ještě v pátek kroužek*

počítačů. “ Martin svůj volný čas tráví převážně aktivní formou, na lenošení a odpočinek mu nezbývá čas.

Martin chodí na kroužky každý den, kromě úterý, kdy má delší rozvrh ve škole a neměl by na kroužky čas, protože musí splnit domácí úkoly, které jsou u Martina na prvním místě každodenního programu. Martin své povinnosti plní zodpovědně. *„Po příchodu domů většinou dělám domácí úkoly, ale spíš se snažím už před kroužkem, protože ty kroužky jsou většinou dvou až tří-hodinové.“*

Martinův denní program je tvořen docházkou do školy, plněním povinností a bohatým programem zájmových a jiných přípravných kroužků, které jsou vždy organizovány institucí a odborně vedeny.

2. kategorie – Podpora volného času dítěte

Martina ve volném čase rodiče podporují, především z hlediska organizace a systémovosti. Pomáhají mu s výběrem a plánováním zájmových kroužků. Některé kroužky si Martin zvolil sám a s výběrem ostatních mu pomohla jeho matka. *„Maminka mě přihlásí na všechny kroužky, na kterých se společně i s tátou domluvíme, že budou pro mě nejlepší.“*

Rodiče pevně dbají na to, aby Martin volný čas trávil smysluplně, rozvíjel znalosti a dovednosti, které v budoucnosti využije např. při studiu, a tzv. nezahlélel při trávení volného času s kamarády. V rodině Martina je vše založeno na pravidlu nejdříve úkoly a potom až zábava. Pokud Martin najde v týdnu volný prostor na hry s kamarády, musí rodiče nejdříve požádat o svolení, kteří následně provedou kontrolu splnění jeho povinností, a pokud je vše v pořádku, určí čas, v kolik se musí Martin vrátit domů.

Rodiče k podpoře volného času syna používají především nástroje finanční, kdy Martinovi platí všechny zájmové kroužky a s nimi související pomůcky, potřeby a další vybavení. *„Když jsem začal hrát na housle, tak maminka se mnou šla do obchodu a jedny jsme spolu vybrali, potom jsme k tomu koupili ještě podstavec a noty, abych mohl trénovat doma.“*

3. kategorie - Názory a postoje k volnému času

Rodiče Martina tráví mnoho času v práci, jezdí často na služební cesty do zahraničí a na pravidelné volnočasové aktivity nemají volnou kapacitu. Veškerý volný čas se snaží trávit s dětmi a zajišťovat chod domácnosti. *„U nás je to většinou tak, např. teď je mamka v Německu a táta jezdí každý den pracovat do Prahy. Hodně k nám jezdí*

babička, aby nás hlídala. Oni by s námi rádi trávili čas, ale je to problém a musí se věnovat práci. Zaměstnávají mě tím, že mi zaplatí kroužky. Intenzivně si se mnou nehrají, ale o svátcích se mi snaží co nejvíce věnovat.“

I přes málo volného času mají rodiče zájmové aktivity, které Martinovi rádi předávají. *„Maminka je sportovnější typ, učí jógu jako trenérka. Ráda lyžuje a ráda se mnou jezdí na lyžařské výcviky. A táta je spíš rozumový typ, po něm mám hudební nadání, také rád maluje a věnuje se různým technologiím.“*

Martin pojem volný čas vnímá jako čas, kdy má již hotové všechny povinnosti a může se věnovat tomu, co ho baví. Je to čas na jeho kamarády a kroužky.

4. kategorie - Společné aktivity volného času rodičů a dětí

Martin tráví s rodiči volný čas občas o víkendu a nejvíce o prázdninách. Rodina si váží společných chvil a rádi zachovávají tradice a pravidelnost ve společných volnočasových aktivitách.

Pokud Martinovi rodiče o víkendu nepracují nebo nejsou na služební cestě mimo Českou republiku, snaží se pravidelně jezdit v neděli ráno na výlety. V sobotu Martin jezdí s matkou plavat a v sobotu i v neděli se minimálně jednu hodinu společně s otcem věnují hře na housle. Výlety neplánují předem, ale kvůli omezeným časovým možnostem se rozhodují těsně před začátkem víkendu nebo v neděli ráno. O víkendech často navštěvují babičku, tetu a chodí na procházky.

„O prázdninách dodržujeme také tradice. Hodně jezdíme do Německa za dědou a babičkou, kteří tam žijí. Poté také navštěvujeme tetu se strejdou ve Švýcarsku, kam tedy létáme. A takhle jezdíme po příbuzných.“

Na plánování společných volnočasových aktivit se Martin nijak nepodílí. Vše rozhodují rodiče a on se aktivně do rozhodování nezapojuje. Přijímá vše, co rodiče naplánují, s respektem a vždy se těší na společně strávené chvíle. *„Jestli já navrhuji nějaké výlety? To snad ani ne, na výletech jsou rodiče ti hlavní.“*

Případ druhý – Natálie, optimální výchova

Natálii je 11 let a rodiče uplatňují styl optimální výchovy, který je charakteristický kladným až extrémně kladným emočním vztahem se vzájemným porozuměním a střední úrovní řízení.

U matky vnímá Natálie působení extrémně kladného emočního vztahu, kdy převládá kladná komponenta nad zápornou. Natálie uvedla, že jsou s matkou velmi dobré

kamarádky, často si spolu povídají a hrají. Rády spolu tráví čas na nákupech, ale třeba i při udržování domácnosti a vaření. Matka Natálii chválí a se vším ji pomůže. Matčino řízení bylo analyzováno jako střední, kdy je nižší míra požadavků, a s komponentou volnosti jsou v rovnováze. Matka klade především důraz na to, aby měla Natálie dobré známky ve škole, a stále ji kontroluje. Matka ve výchově neuplatňuje téměř žádné tresty, zákazy a drží nad dcerou ochrannou ruku.

U otce stejně jako u matky byl analyzován extrémně kladný emoční vztah a střední výchovné řízení. Otec s dcerou jsou také dobří kamarádi, rádi spolu tráví čas, kdy si povídají a hrají. Natálie uvedla, že s otcem je velká legrace a vždy ji pomůže, když potřebuje. Otec klade důraz také na to, aby Natálie měla dobré známky ve škole a za vše, co se jí podaří, ji pochválí. Neuplatňuje zákazy, příkazy ani tresty.

S oběma rodiči má Natálie pěkný vztah založený na vzájemné důvěře a přátelství. Rodiče Natálii podporují, ale zároveň přiměřeně kontrolují, např. napsané domácí úkoly, splněné povinnosti. Není jim jedno, kdy jde Natálie ven s kamarády a v kolik se vrátí domů. Natálie má větší volnost, ale zároveň musí dodržovat stanovená pravidla.

1. kategorie – Volný čas dítěte

Natálie tráví volný čas aktivně. Ve volném čase se intenzivně věnuje velké zálibě, tanci. *„Já nejčastěji tancuji. Tréninky mám většinou dvakrát týdně a před soutěží někdy dokonce i třikrát.“* Na pravidelných trénincích rozvíjí především pohybové a taneční dovednosti, které potom uplatňuje na tanečních soutěžích. Její druhou nejoblíbenější volnočasovou aktivitou je jízda na koni, které se věnuje jednou za čtrnáct dní.

Po příchodu domů z kroužku musí Natálie splnit domácí úkoly a veškeré své povinnosti, se kterými jí rodiče rádi pomohou. Poté si společně hrají. *„Často si večer s našima hrajeme, například jsme jednou skládali velké lego.“*

Natáliin volný čas je vyvážený, dochází sice pravidelně na časově náročné taneční tréninky, ale po příchodu domů z kroužku ji zbyde čas nejenom na plnění domácích úkolů, ale také na hru s kocourem a s rodiči. V týdnu má Natálie i volné dny bez kroužků, kdy volný čas ráda tráví se svými kamarádkami venku nebo na návštěvě u jedné z nich.

2. kategorie – Podpora volného času dítěte

Rodiče Natálii v zájmových aktivitách aktivně podporují různými způsoby. Podporu ze strany rodičů Natálie vnímá, když jí rodiče financují taneční tréninky, jízdu na koni a když jí za špatného počasí vozí na tréninky autem. Dále dceři kupují vybavení,

které je k realizaci zájmové aktivity potřeba. „*Jednou jsem měla takové obyčejné boty na tancování, a když maminka viděla, že ostatní moje kamarádky mají speciální taneční boty, tak jsme šli do obchodu a tam mi je koupila.*“

Rodina Natálii podporuje nejenom po finanční stránce, ale rodiče jsou pro ni i psychickou podporou a velkými fanoušky při tanečních soutěžích, na které Natáliina taneční skupina jezdí pravidelně po celé České republice. Vždy alespoň jeden člen rodiny skupinu doprovází, většinou její matka. „*Jezdíme na soutěže s mamkou, teď jsme byli v Praze a příští víkend jedeme do Ústí. Ale často také jezdí tatka i moje mladší sestra a kamarádka.*“

Zájmové kroužky a další volnočasové aktivity Natálie plánuje společně s rodiči. Rodiče dceři nechávají volný prostor pro volbu, kterou kontrolují a schvalují. Rodiče nepožadují, aby se soustředila na více oblastí, které by Natálii tolik nenaplňovaly a nebavily, ale spíše dbají na to, aby se rozvíjela ve svém nadání a trávila volný čas dobrovolně a ráda. Zároveň dohlíží na to, aby její volný čas byl v souladu s časem, který musí věnovat plnění domácích úkolů a povinností, které jsou pro Natálii samozřejmostí. Rodiče Natáliin smysluplný rozvoj ve volném čase podporují při společných aktivitách.

3. kategorie – Názory a postoje k volnému času

Rodiče mají přiměřenou pracovní dobu, proto se pravidelně doma scházejí u společné večeře a tráví volné večery jako rodina. Rodiče nedbají na pevný a stálý program volného času dětí, ale nechávají ho volně plynout. Vše je založeno na vzájemné domluvě, náladě a momentálnímu rozhodnutí. Sami přistupují k volnému času aktivně, zvolna a tento přístup předávají dětem.

„*Mamka pravidelně o víkendu běhá se svou kamarádkou, v týdnu chodí na různá cvičení do fitka, ráda vaří a večer si často sedne do křesla a čte si knížku, nebo čte mně a ségře, když jdeme spát. Táta chodí pravidelně hrát tenis se strejdou a každý večer se kouká na zprávy a na televizi.*“

Natálie volný čas chápe jako čas, kdy může odpočívat s rodinou a dívat se společně třeba na pohádku, hrát si venku se ségrou a se zvířaty. Čas, kdy společně jako rodina chodí na procházky. Taneční tréninky za volný čas tolik nepovažuje, protože jsou hodně fyzicky náročné. V souvislosti s tancem vnímá volný čas, když doma trénuje s matkou a mladší sestrou. „*Spíš je to čas, kdy trénujeme doma s mamkou, která mi pomáhá třeba s přemetem, nebo když musím trénovat ségru, která už také začíná tancovat, tak jí doma učím.*“

4. kategorie - Společné aktivity volného času rodičů a dětí

Rodina Natálie spolu tráví volný čas nejenom v týdnu, když se všichni sejdou doma, ale také o víkendech a o prázdninách, kdy mají na sebe ještě více času.

Jako rodina mají tradiční výlety, které podnikají v nepravidelných, ale častých intervalech. *„V neděli nebo v sobotu jezdíme často do Tonga nebo do aquaparku do Hradce, chodíme na procházky, občas jdu s mamkou i běhat.“*

O prázdninách se rodiče snaží dcery neustále něčím překvapovat a vytvářet jim pestrý program spojený s bohatými zážitky. *„Jednou o prázdninách nám udělali překvapení a jeli jsme do Liberce do Babylonu, kde jsme zůstali asi dva dny. Nebo jsme jeli do Prahy do Mirakula, potom jsme přespali v hotelu a druhý den jeli do zoo.“*

Výlety o víkendu a další prázdninové aktivity jsou většinou v rodině Natálie plánovány rodiči dopředu, ale občas nechají prostor spontánním nápadům: *„Jednou mamka v sobotu ráno řekla, že někde viděla, že se otevírá nějaký nový zábavní park a že bychom tam mohli jet. A od té doby tam jezdíme pravidelně.“*

Rodina ráda tráví volný čas pouze v úzkém rodinném kruhu. Zároveň však nezapomínají udržovat dobré vztahy se širší rodinou a pravidelně navštěvují prarodiče, kde se věnují různým volnočasovým aktivitám v přírodě. *„Jezdíme za babičkou a za dědečkem na chalupu, kde se chodíme koupat do rybníka, procházíme se v lese nebo pracujeme na zahrádce.“*

Případ třetí – Tomáš, pesimální výchova

Tomášovi je 10 let a výchovu v rodině vnímá jako pesimální. Pesimální výchovný styl je charakteristický rozporným způsobem výchovného řízení a záporným emočním vztahem. Rozporné řízení ve výchově je typické kombinací řízení přísného a lhostejného, kdy rodič na dítě klade spoustu požadavků, ale nekontroluje jejich plnění.

U matky Tomáš vnímá působení záporného emočního vztahu. Matka s Tomášem jsou docela dobří kamarádi, občas si spolu povídají, a když Tomáš potřebuje, tak mu pomůže. Zároveň však matka syna často napomíná. Řízení matky bylo analyzováno jako slabé. U slabého výchovného řízení převládá komponenta volnosti nad komponentou požadavků. Matka podle Tomáše není vůbec přísná, kontroluje ho jenom někdy a Tomáš ji moc neposlouchá. Matka je důvěřivá, např. když Tomáš řekne, že ho něco bolí, tak mu uvěří.

Otcův emoční vztah byl analyzován jako střední, je tvořen převážně kladnou komponentou emočního vztahu a průměrnou hodnotou komponenty záporné. Tomáš je

s otcem dobrý kamarád, často si spolu hrají, povídají si a je rád, když se synovi něco povede. Otec Tomáše občas napomíná. Otcovo výchovné řízení je rozporné, kdy se míra požadavků rovná míře volnosti. Otec chce, aby měl dobré známky ve škole a aby ho vždy poslouchal. Na druhou stranu otec syna kontroluje jenom občas a hodně mu důvěřuje. Zakazuje a trestá jenom zřídka.

1. kategorie – Volný čas dítěte

Tomášův volný čas je založen na vysoké míře svobody a dobrovolnosti. Tomáš pravidelně jednou týdně dochází do zájmového kroužku fotografování, který ho moc baví a chodí na něj již druhým rokem. Do jiných zájmových kroužků a skupin Tomáš nedochází.

Poté co přijde domů ze školy a splní domácí úkoly, se Tomáš věnuje spontánním volnočasovým aktivitám, které ho zrovna napadnou. „*Nejraději provádím různé pokusy, které ale většinou skončí fiaskem.*“ Pokusům se Tomáš věnuje sám, nebo s otcem, když není v práci. „*Pokusy dělám občas s tatškou a děláme všechno možné.*“

Tomáš také tráví volný čas venku. Rád si venku hraje s hokejkou a střílí na bránu, nebo jezdí s kamarády na koloběžkách.

Tomáš je hodně samostatný chlapec, který si často vystačí s vlastní fantazií a kreativitou. Od rodičů nemá pevně stanovený volnočasový program, tzn. že Tomáš má realizaci volného času ve svých rukou a rodiče dohlíží především na plnění domácích úkolů. „*Ve volném čase dělám všechno možné, ale nejdříve musím udělat úkoly.*“

2. kategorie – Podpora volného času dítěte

Rodiče Tomáše ve volnočasových aktivitách podporují především finančně. „*Protože mamka ví, že rád dělám různé pokusy, tak když doma na nějaký pokus něco chybí, a mamka jede zrovna na nákup, tak buď jedu s ní nebo ji napíšu seznam a ona mi to většinou koupí.*“ Rodiče synovi financují fotografický kroužek na každé pololetí a pořídili mu pěkný fotoaparát.

Tomáš si zájmový kroužek vybral sám bez pomoci rodičů, kteří mu pomohli s přihlášením.

Rodiče Tomášovi důvěřují a o to, co dělá ve volném čase, se tolik nezajímají. „*Ale jo, občas se mě zeptají, co jsem dělal. Já doma vždycky nahlásím, kam jdu, mamka mi řekne, kdy mám přijít a když přijdu domů, tak se mě většinou neptají. Spíš se ujistí, jestli mám hotové úkoly.*“ Tomášův otec se zajímá o synovy pokusy, naslouchá mu, a když má

volno, dělá synovi společníka. Rodiče syna podporují při fotografování a vždy projeví zájem o nové fotografie, které Tomáš přinese z kroužku.

3. kategorie – Názory a postoje k volnému času

Rodiče Tomáše chápou volný čas jako čas, který je možné využít k vykonávání domácích prací nebo např. k rekonstrukci zahrady na chalupě, kterou vlastní. Rodiče nemají mnoho zájmových aktivit a volný čas tráví doma nebo na zmíněné chalupě.

Matka Tomáše pracuje z domova a hodně času stráví každý den na počítači. *„Většinou, když přijdu ze školy domů, tak je máma u počítače, něco uklízí nebo jede nakupovat. Ale občas, když je pěkné počasí, tak si jde zaběhat a já ji dělám doprovod na koloběžce.“* Otec jezdí pravidelně do práce každý den. Volný čas po práci vyplňuje především pasivními činnostmi. *„Táta když přijede domů, tak si chvilku povídáme a potom si lehne na gauč v obýváku a kouká na televizi.“*

Tomáš volný čas vnímá jako čas, kdy si může dělat to, co chce, co ho baví. Čas, kdy dělá všechno možné, co ho zrovna v ten daný okamžik napadne. Volný čas pro něho znamená, když má hotové domácí úkoly a je venku nebo na kroužku.

4. kategorie - Společné aktivity volného času rodičů a dětí

V týdnu je rodina většinou doma, kde každý člen tráví volný čas individuálně. Tomáš tráví volný čas buď jenom s matkou, např. když si jdou zaběhat a při nákupu, nebo jenom s otcem, když zkoušejí pokusy. Společně tráví volný čas jenom občas a především pasivním způsobem, kdy koukají na televizi, pohádky a u toho si povídají. Jinak si jde tzv. každý po svém.

Společně volný čas rodina tráví především o víkendu, kdy pravidelně jezdí na chalupu, kam nejezdí odpočívat, ale pracovat. Jiné víkendové aktivity ani neplánují, protože práce na chalupě je již tradiční povinností, které se účastní všichni členové rodiny. *„Já s rodiči vůbec nic neplánuju, o víkendu jsme na chatě a pořád pracujeme, ale děláme u toho i různé blbůstky.“*

„Na výlety nejezdíme, protože na chatě toho máme fakt moc. Tatka koupil les teda spíš kus džungle. Dva roky na něm pracujeme a bez-výsledně, protože to stále zarůstá.“

Tomáše víkendová práce na chalupě moc nebaví, protože je pro něho činností, kterou dělat musí. Nepřináší mu radost ani uspokojení. Ovšem vnímá i světlé chvílky

společného víkendu, kdy rodina nepracuje a společně vymýšlejí a realizují různé bláznivé aktivity při kterých se všichni baví.

4. 11 Diskuze

V rámci diskuze budu odpovídat na dílčí výzkumné otázky, které byly stanoveny na začátku výzkumného šetření. Informace jsou čerpané výhradně z odpovědí dětí. Pro lepší přehlednost uvádím rozbor odpovědí respondentů pro každý výchovný styl zvlášť. Na závěr diskuze každé výzkumné otázky provedu komparaci klíčových bodů. Komparace bude znázorněna v tabulkách.

Výzkumná otázka č. 1: Jakým způsobem děti tráví volný čas při daném výchovném stylu?

V rámci výzkumné otázky jsem si stanovila předpoklad závislosti mezi charakteristikami volného času dětí a určitým výchovným stylem. Zajímalo mě, jakým způsobem děti tráví volný čas, zdali aktivním či pasivním způsobem, jestli výchovný styl souvisí s vyvážeností nebo nevyvážeností volnočasových aktivit, jejich intenzitou a mírou kontrolovatelnosti.

Martin, u kterého byl analyzován autokratický výchovný styl, tráví volný čas velice aktivním způsobem. K aktivní formě volnočasových činností ho vedou rodiče, kteří se snaží prostřednictvím zájmových aktivit rozvíjet Martinovu osobnost. Martin se ve svém volném čase věnuje přípravě na gymnázium, atletice, hře na housle a také kroužku počítačů. Kroužky má rozložené do každého dne v týdnu, kromě úterý, kdy má delší školní vyučování. Zájmové kroužky se od sebe neliší pouze náplní, ale také intenzitou. Na přípravný kroužek na gymnázium dochází 1x týdně ve čtvrtek, na housle 3x týdně v pondělí, ve středu a v pátek, atletice se věnuje 1x týdně ve čtvrtek a 1x týdně v pátek dochází na kroužek počítačů. Martinův volný čas je složen z přesně naplánovaných a organizovaných zájmových činností a na spontánní volnočasové činnosti nemá čas. Je patrná souvislost mezi vysokou intenzitou Martina volného času a vysokou zaměstnaností rodičů. *„Oni by s námi rádi trávili čas, ale je to problém a musí se věnovat práci. Zaměstnávají mě tím, že mi zaplatí kroužky“.*

Charakteristiky volného času: Způsob trávení volného času pod vlivem autokratického výchovného stylu je charakteristický vysokou mírou intenzity a kontrolovatelnosti

volnočasových aktivit, aktivní formou volnočasových aktivit, které mají organizovanou podobu, nevyvážeností až přehlcením zájmovými aktivitami, kdy dítěti nezbyvá čas na odpočinek.

Natálie, která vnímá výchovný styl v rodině jako optimální, tráví volný čas aktivním způsobem s větší mírou volnosti. Natálie se ve volném čase věnuje tanečnímu zájmovému kroužku, který probíhá pravidelně 2x týdně v pondělí a ve čtvrtek a trvá přibližně dvě a půl hodiny. „*Když je před soutěží, tak trenérka naplánuje víkendové soustředění a často se tréninky v týdnu protáhnou až na tři hodiny.*“ Jednou za čtrnáct dní ve středu, jezdí Natálie na koni. Organizovaná volnočasová činnost Natálii neomezuje v realizaci spontánní volnočasové činnosti, jako je např. hrát si venku s kamarádkami, s kocourkem a také s rodinou.

Charakteristiky volného času: Způsob trávení volného času pod vlivem optimálního výchovného stylu je charakteristický optimální mírou intenzity, kontrolovatelnosti a vyvážeností volnočasových aktivit. Natálie volný čas může trávit aktivně, ale má prostor i pro odpočinek a další pasivní formy trávení volného času.

U Tomáše, u kterého je uplatňován pesimální výchovný styl, převládají spontánní volnočasové činnosti. Jednou týdně v pondělí dochází do fotografického zájmového kroužku, který je jedinou organizovanou volnočasovou činností. Zbytek volného času je charakteristický vysokou mírou volnosti. Tomáš volný čas zaplňuje převážně aktivními činnostmi, které probíhají většinou venku, např. hrou s kamarády, střelbou s hokejkou na bránu nebo Tomášovou nejoblíbenější činností provádění různých pokusů. Občas volný čas věnuje pasivním aktivitám vedoucích k odpočinku, např. sledování televize a filmů, hře na počítači.

Charakteristiky volného času: Způsob trávení volného času, pod vlivem pesimálního výchovného stylu je charakteristický nízkou mírou intenzity organizovaných zájmových aktivit a nevyvážeností volnočasových aktivit, kdy ve větší míře převládá spontánnost nad organizovaností. Což snižuje míru kontrolovatelnosti volného času, která je založena na vysoké důvěře rodičů. Dítě má svobodu volby aktivního či pasivního způsobu trávení volného času.

Závěr: Odpovědi respondentů jsou různorodé, však nezávisle na sobě se všichni představitelé jednotlivých výchovných stylů shodli, že volnočasovým aktivitám vždy

musí předcházet či po nich musí následovat plnění domácích úkolů a dalších školních povinností. Souhrnem odpovědí k výzkumné otázce se mi potvrdil můj předpoklad souvislosti mezi výchovným stylem a způsobem trávení volného času. Nejzákladnější charakteristiky volného času dětí jednotlivých výchovných stylů uvádím v následující tabulce.

Tabulka 7 Charakteristiky volného času dětí jednotlivých výchovných stylů

Charakteristiky	Výchovný styl		
	Autokratický	Optimální	Pesimální
Způsob trávení volného času	Aktivní	Aktivní i pasivní	Aktivní i pasivní
Organizovanost volného času	Vysoká	Střední	Nízká
Volnočasové činnosti	Přípravný kroužek na gymnázium, atletika, hra na housle, kroužek počítačů	Taneční tréninky, jízda na koni, společné činnosti s rodinou, spontánní činnosti	Fotografický kroužek, spontánní činnosti
Intenzita zájmových aktivit	Vysoká - každý den, kromě úterý	Střední – 2x – 3x týdně	Nízká – 1x týdně
Rozložení činností volného času	Přehlčení zájmovými kroužky a dalšími volnočasovými aktivitami	Optimální – čas na kroužky i na spontánní aktivity	Málo kroužků a mnoho času na spontánní aktivity
Kontrola volného času rodiči	Vysoká	Střední	Nízká

Výzkumná otázka č. 2: Jakým způsobem rodiče uplatňující určitý výchovný styl formují způsob trávení volného času dětí, a to z pohledu dětí?

Ve druhé výzkumné otázce bylo cílem zjistit, jakým způsobem rodiče formují volný čas dětí, jaké k tomu využívají nástroje, jakou podporu poskytují dítěti ve volném čase a zdali se potvrdí můj předpoklad rozdílného působení jednotlivých výchovných stylů na formování volného času. Odpovědi byly získávány z pohledu dětí.

Rodiče uplatňující autokratický výchovný styl podporují syna ve volném čase poskytováním pomoci při výběru zájmových kroužků, při plánování a organizaci volného času. Rodiče Martina ve volném čase kontrolují, především jeho docházku do zájmových kroužků. Pravidelně se zajímají o to, co syn dělal a co nového se na kroužcích naučil. Když mají rodiče čas, pomáhají synovi s přípravou na další lekci kroužků. Martina rodiče podporují také finančně, kdy mu zaplatí všechny zájmové kroužky a pomůcky, které jsou k výkonu daného kroužku potřeba.

Způsob formování: Volný čas je formován systémovým způsobem, prostřednictvím dohledu, kontroly, občasné společné přípravy, finanční podpory, poskytování pomoci při plánování a organizování.

Rodiče uplatňující optimální styl výchovy podporují volný čas dítěte po finanční stránce. Dceři zaplatí zájmové aktivity, oblečení a veškeré vybavení. Snaží se optimální rozvoj způsobu trávení volného času podporovat při společných rodinných aktivitách, např. rozvoj zručnosti, logiky při sestavování stavebnic. Nejenom že se rodiče zajímají o to, co Natálie dělá ve volném čase, ale často plní funkci společníků a doprovodu. Natálii nechávají určitou volnost při výběru volnočasových aktivit, ale zároveň ji usměřňují. Zastávají roli poradců. Rodiče vytvářejí u Natálie kladný vztah k volnému času společnými výlety, kde poznávají nová místa a zažívají spoustu dobrodružství.

Způsob formování: Volný čas je formován optimálním způsobem, pomocí finanční i psychické podpory, přiměřené kontroly, empatie, pravidelnými společnými zážitky a dalšími aktivitami.

Rodiče uplatňující pesimální výchovný styl synův volný čas především financují. Uhradí mu jeho oblíbený zájmový kroužek, potřebné pomůcky a vybavení. O Tomášův volný čas se více méně nezajímají, pouze o aktivity, o kterých vědí, že ho skutečně baví. Rodiče syna přihlásí na kroužek a poté mu nechávají větší prostor pro volné rozhodování,

jak s volným časem naloží. Členové rodiny pesimiálního výchovného stylu se řídí heslem: „*Můžu si dělat to, co chci.*“

Způsob formování: Formování volného času nemohu nazvat ani uceleným systémem přístupů nebo optimálním přístupem, spíše se jedná o přirozenou občasnou podporu volného času, založenou na svobodě a volnosti. Při pesimiálním výchovném stylu není smysluplnému trávení volného času dítěte přikládán velký důraz.

Závěr: Na základě odpovědí respondentů byl stanovený předpoklad potvrzen. Výsledky výzkumného šetření ukazují, že způsob formování volného času souvisí s charakteristikami výchovných stylů. U každého zkoumaného výchovného stylu jsou v přístupu k formování patrné odlišnosti. Shrnutí způsobů formování volného času dětí, rozdělené podle výchovných stylů, uvádím v tabulce 8.

Tabulka 8 Způsoby formování volného času dětí

	Výchovný styl		
	Autokratický	Optimální	Pesimiální
Způsoby formování volného času dětí	<ul style="list-style-type: none"> • Finanční podpora • Pomoc při výběru a organizaci kroužků • Kontrola volnočasových činností • Zájem o volný čas dítěte • Pomoc s přípravou na kroužky 	<ul style="list-style-type: none"> • Finanční podpora • Pomoc při výběru a organizaci kroužků • Při společných aktivitách • Zájem o volný čas dítěte • Doprovod a psychická podpora 	<ul style="list-style-type: none"> • Finanční podpora • Volnost a svoboda ve volném čase • Důvěra rodičů

Výzkumná otázka č. 3: Jakou hodnotu přikládají rodiče daného výchovného stylu volnému času, a to z pohledu dětí?

Hlavním úkolem této výzkumné otázky bylo zjistit, jakou hodnotu přikládají rodiče volnému času. Zjištění přináší informace získané z odpovědí na otázky: Jakým způsobem tráví rodiče volný čas? Jakým způsobem trávíte volný čas společně jako rodina? Veškeré informace byly sbírány z pohledu dětí.

U rodičů autokratického výchovného stylu byl analyzován zřetelný nepoměr rozložení volného času a času stráveného v zaměstnání. Matka i otec jsou hodně zaměstnaní lidé. Každý den aktivně pracují a vrací se domů až večer, proto na pravidelné volnočasové aktivity nemají čas. V rámci zaměstnání pravidelně jezdí na služební cesty do zahraničí a děti často hlídá babička. Martin moc dobře ví, že rodiče by s ním rádi trávili více volného času, ale nemohou kvůli práci, a proto mu platí zájmové kroužky. „*Oni by s námi rádi trávili čas, ale je to problém a musí se věnovat práci.*“ Rodiče si uvědomují význam volného času pro utváření osobnosti jedince, proto požadují, aby Martin docházel do mnoha organizovaných zájmových kroužků, trávil svůj čas smysluplně a v době jejich nepřítomnosti měli syna pod kontrolou profesionální instituce, která se bude Martinovu vývoji věnovat. Volný čas pro rodiče znamená víkendy, státní svátky a prázdniny, kdy si vezmou dovolenou a mohou s dětmi trávit více času. Jezdí na výlety, navštěvují příbuzné v zahraničí a chodí na procházky. Matka se realizuje v zájmové činnosti, kterými jsou různé sporty. S Martinem jezdí plavat a lyžovat. Otec se rád s Martinem věnuje hudbě a řešení logických her.

Hodnota volného času: hodnota volného času \leq hodnota práce. Protože rodiče většinu času v roce pracují a na volný čas není prostor, napsala jsem do rovnice hodnota volného času je menší než hodnota práce. Na druhou stranu rodiče vědí, že teprve ve volném čase se mohou věnovat rodině a zájmovým aktivitám. Uvědomují si potřebu volného času. Volný čas je v této chvíli pro ně stejně důležitý jako jejich zaměstnání, proto se hodnota volného času rovná hodnotě práce.

Rodiče optimálního výchovného stylu připisují volnému času vysokou hodnotu. Rodiče mají pravidelnou pracovní dobu a zbytek dne věnují realizaci zájmové činnosti nebo trávení volného času s rodinou. Rozložení volného času a času stráveného v zaměstnání je v rovnováze. Oba rodiče k volnému času přistupují aktivně, např. sportují, hrají tenis, ale kladou důraz i na odpočinek a relaxaci. Rodiče přikládají velký

význam i společným volnočasovým aktivitám celé rodiny, proto tráví s dcerami volný čas každý večer, např. při společném sledování pohádek či při různých hrách. Rodiče se snaží dcerám připravovat spoustu výletů, dobrodružství a zážitků. Prostřednictvím pestrého programu rodiče podporují smysluplné trávení volného času dcer přirozeným způsobem. Hodnota volného času: hodnota volného času > hodnota práce. Pro rodiče optimálního výchovného stylu je hodnota volného času větší než hodnota práce. Práce je pro ně pouze nástrojem získání finančních prostředků, které jsou potřeba pro obživu rodiny a pro realizaci činností volného času.

Rodiče pesimálního výchovného stylu chápou volný čas jako čas určený k pasivnímu odpočinku a k dohánění tzv. restů, které rodiče nestíhají plnit při pracovní zátěži. Volnému času a jeho organizaci nepřikládají velký důraz, vnímají ho jako čas, kdy si každý může dělat to, co chce. Volný čas pro ně znamená dobu mezi koncem a začátkem pracovní doby. Ani jeden z rodičů nemá pravidelné zájmové aktivity. Matka chodí občas běhat a otec volný čas využívá k načerpání energie pasivním způsobem při sledování televize. Podobné chápání volného času předávají i synovi při společných volnočasových aktivitách. Rodina nejezdí na výlety, ale pravidelně volné víkendy či prázdniny využívá k práci na chalupě, kterou vlastní. Volné chvíle v týdnu tráví členové rodiny společně jenom občas, spíše se věnují individuálním aktivitám.

Hodnota volného času: hodnota volného času < hodnota práce. Hodnota volného času je menší než hodnota práce, protože rodiče berou volný čas na lehkou váhu a neuvědomují si jeho důležitost při formování osobnosti dítěte.

Závěr: Rodiče jednotlivých výchovných stylů přikládají volnému času různou hodnotu. Co rodiče vnímají pod pojmem volný čas, je znázorněno níže uvedenou tabulkou, která je rozdělena na tři sloupce zkoumaných stylů výchovy. Body v tabulce představují charakteristiky volného času rodičů.

Tabulka 9 Volný čas rodičů (z pohledu dětí)

	Výchovný styl		
	Autokratický	Optimální	Pesimální
Volný čas rodičů	<ul style="list-style-type: none"> • Málo zájmových aktivit • Nepravidelnost volnočasových aktivit • Organizovanost • Důvěra v instituce • Víkendy, prázdniny, svátky • Aktivní volný čas 	<ul style="list-style-type: none"> • Hodně zájmových aktivit • Pestrost a kreativita • Přirozenost • Organizovanost i spontánnost • Aktivní volný čas • Odpočinek a relaxace • Rodina 	<ul style="list-style-type: none"> • Čas k pasivnímu odpočinku • Čas k práci • Téměř žádné zájmové aktivity • Neorganizovanost • Spontánnost • Individualita

Výzkumná otázka č. 4: Jak děti určitého výchovného stylu vnímají volný čas?

Výzkumná otázka navazuje na otázku č. 3. Jejím hlavním cílem je zjistit, co si děti představují pod pojmem volný čas a v čem se jejich vnímání shoduje a odlišuje od přístupu rodičů k volnému času.

Martin (autokratický styl výchovy) vnímá volný čas jako čas, kdy má splněné všechny povinnosti, veškerou přípravu do školy a může se věnovat tomu, co ho baví. Martin vnímá jako volný čas všechny své kroužky, dělá je rád a dobrovolně. Jediné, co ho mrzí, že přes časové vytížení nemá tolik času na kamarády. „*Volný čas jsou pro mě kroužky, které mám rád, a občas i moji kamarádi, když mám čas jít s nima ven.*“ Martin neuvedl volný čas ve spojení se společnými volnočasovými aktivitami celé rodiny. To pravděpodobně souvisí s direktivnějším způsobem vedení volného času rodiči. Martin moc rád tráví čas s rodinou, váží si společných chvil, ale společné rodinné aktivity nejsou založené na dobrovolnosti. „*Na výletech jsou rodiče ti hlavní.*“

Společné charakteristiky vnímání volného času: vnímání smysluplnosti a důležitosti volného času, volný čas znamená zábavu, která přichází po splnění povinností, čas na zájmovou činnost.

Odlišné charakteristiky vnímání volného času: volný čas pro Martina znamená prostor pro trávení času s kamarády, pro rodiče znamená prostor pro trávení času s rodinou.

Natálie (optimální styl výchovy) si pod pojmem volný čas představuje čas, který může trávit s rodinou, ať už jenom v bezpečí domova při sledování pohádek a hraní různých deskových her nebo také při rodinných procházkách, jednodenních i víkendových výletech, dovolených a především o prázdninách. Je jí jedno, jestli spolu tančí, sportují a tráví čas aktivně nebo společně odpočívají u televize a čtou knihu, důležité je, že jsou spolu. Natálie za volný čas nepovažuje taneční tréninky, protože jsou už hodně fyzicky, psychicky i časově náročné. Tanec bere spíše na profesionálnější úrovni, než pouze jako zájmový kroužek.

Společné charakteristiky vnímání volného času: volný čas jako prostor pro trávení času s rodinou, propojování aktivní a pasivní formy trávení volného času

Odlišné charakteristiky vnímání volného času: rodiče volný čas vnímají jako čas určený pro realizaci zájmové činnosti více než Natálie. Pro Natálii nese větší hodnotu podpora, kterou jí v zájmové činnosti rodiče poskytují.

Tomáš (pesimální styl výchovy) volný čas vnímá jako čas, kdy má již splněné všechny domácí úkoly a může si dělat to, co chce. „*Ve volném čase si můžu dělat všechno, co chci a je to zábava. Můžu chodit na fotokroužek, dělat různé pokusy, chodit ven s kamarády, a tak.*“ Rozhodně do pojmu volný čas nezahrnuje práci a ani psaní domácích úkolů.

Společné charakteristiky vnímání volného času: volný čas znamená prostor pro to, aby si každý dělal to, co chce, volný čas znamená pasivní odpočinek, Tomáš a ani rodiče nevnímají volný čas jako prostor pro trávení času s rodinou.

Odlišné charakteristiky vnímání volného času: rodiče vnímají volný čas jako čas, kdy se mohou věnovat práci na chalupě, Tomáš ho z tohoto hlediska bere jako povinnost. Tomáš vnímá volný čas jako prostor pro realizaci zájmových aktivit, rodiče spíš jako volný nevyužitý prostor mezi koncem a začátkem pracovní doby.

Závěr: Na základě výsledků mohou vyslovit závěr, že rodiče přístupem k volnému času, ovlivňují vnímání volného času dětí, protože u každého výchovného stylu jsou patrné shodné charakteristiky.

Co si děti představují pod pojmem volný čas, shrnuje následující tabulka, která je rozdělena podle výchovných stylů, u kterých jsou uvedeny základní body vnímání volného času dětmi.

Tabulka 10 Vnímání volného času dětmi

	Výchovný styl		
	Autokratický	Optimální	Pesimální
Volný čas dětí	<ul style="list-style-type: none"> • Čas po splnění povinností • Zájmové kroužky • Hra s kamarády • Dobrovolnost • Aktivní volný čas 	<ul style="list-style-type: none"> • Čas strávený s rodinou • Výlety, prázdniny • Aktivní i pasivní volný čas • Zábava 	<ul style="list-style-type: none"> • Čas po splnění povinností • Volnost • Dobrovolnost • Zábava • Zájmové kroužky • Kamarádi • Individualita • Každý si dělá, co chce

Výzkumná otázka č. 5: Jak se děti spolupodílejí na plánování volnočasových aktivit?

Formulace výzkumné otázky vycházela z poznání, že každý výchovný styl je složen z určitého stupně požadavků a volnosti. Hlavním cílem bylo zjistit, do jaké míry rodiče dětem umožňují se spolupodílet na plánování a organizaci volnočasových aktivit.

Výchova autokratického stylu je charakteristická vysokým stupněm komponenty požadavků a nízkým stupněm volnosti. Charakteristika je typická i pro oblast volného času, kdy rodiče Martinovi nedávají moc volného prostoru pro svobodnou volbu a spontánnost jeho činností ve volném čase. Rodiče sice společně s Martinem vybírají zájmové kroužky, nechávají mu prostor volby, ale hlavní slovo mají vždy rodiče. Rodiče Martinovi vybírají kroužky, které budou Martina bavit a zároveň budou prospívat rozvoji

jeho osobnosti a budou v souladu s jejich pracovním, časovým harmonogramem. „*My už teď nové kroužky tolik nevybíráme, protože jsme už našli, co mě baví a na nové kroužky bych už stejně neměl moc času.*“ Martin se aktivně nepodílí ani na plánování volnočasových činností celé rodiny, protože dobře ví, že jeho rodiče se ocitají v roli hlavních plánovačů a na nápady dětí se neptají. Rodina dodržuje především výlety, které jsou pro ně již tradiční např. lyžařské zájezdy, procházky, víkendové výlety a návštěvy příbuzných doma i v zahraničí.

Znaky plánování: hlavní slovo mají rodiče, děti se aktivně nezapojují, společný výběr zájmových kroužků.

Pro optimální výchovný styl je charakteristická vyšší komponenta volnosti. Rodiče Natálie dávají dcerám prostor pro svobodnou volbu a spontánnost volnočasových činností. Volba kroužků probíhá formou porady, na které musí s výběrem kroužků všichni souhlasit. „*Naši jsou pro mě takoví rádcové.*“ Při plánování programu volného času celé rodiny nepřevládají tradice, ale rodina se nechává inspirovat momentální náladou, emocemi, počasím, trendy a novinkami ve volném čase, které jsou zrovna propagovány. Výlety plánují především rodiče, kteří dívkám připravují různá překvapení. Rodiče plánují společné aktivity velice přirozeným způsobem, dcery jim důvěřují a aktivně se moc do plánování neangažují. Pokud však mají dcery nějaké přání, kam by se chtěly podívat, co by chtěly vidět a zažít, rodiče jim ho rádi vyplní.

Znaky plánování: plánují především rodiče, příležitosti k novým nápadům, společný výběr zájmových kroužků, děti se dobrovolně téměř nezapojují.

U pesimálního výchovného stylu je komponenta požadavků v rovnováze s komponentou volnosti. Rodiče uplatňující tento výchovný styl, nechávají synovi naprostou volnost. Nelpějí na organizovaných činnostech, které mají nějaký řád. Tomáš si vybral jediný zájmový kroužek zcela svobodně a rodiče ho na něj přihlásili. Tomáš si samostatně rozhoduje především o svém vlastním volném čase. Míru spolupodílení se na plánování společných volnočasových aktivit je těžké u Tomáše identifikovat, protože rodiče volný čas nevnímají jako něco, co je určeno k plánování, a především neznají hodnotu smysluplného trávení volného času. Rodina většinu volného času pracuje, v rámci oprav jejich chalupy. Z toho důvodu Tomáš s rodinou nic neplánuje, protože na výlety nemají čas. Při volných chvílích, které rodina spolu tráví dohromady bez práce,

nechávají průchod spontánnosti a momentální náladě. Záleží na každém, zdali se k volnočasové aktivitě přidá či nikoliv.

Znaky plánování: vysoká volnost při výběru zájmových kroužků, svoboda a dobrovolnost rozhodování, téměř bez plánování.

Závěr: Míra spolupodílu dětí na plánování volného času se dle výchovných stylů liší. Znaky plánování volného času v rodinách podle jednotlivých výchovných stylů jsou znázorněny v následující tabulce.

Tabulka 11 Míra spolupodílení se dětí na plánování volného času

	Výchovný styl		
	Autokratický	Optimální	Pesimální
Plánování volného času	<ul style="list-style-type: none"> • Hlavní slovo mají rodiče • Děti se aktivně nezapojují • Společný výběr zájmových kroužků 	<ul style="list-style-type: none"> • Plánují především rodiče • Příležitosti k novým nápadům • Společný výběr zájmových kroužků • Děti se dobrovolně téměř nezapojují 	<ul style="list-style-type: none"> • Vysoká volnost při výběru zájmových kroužků • Svoboda a dobrovolnost rozhodování • Téměř bez plánování

Dílčí výzkumné otázky udávaly směr celému výzkumnému šetření. Popisují oblasti, které jsem si stanovila jako situace, ve kterých by se mohly projevit rozdíly přístupů zkoumaných výchovných stylů k volnému času. Výzkumné otázky byly potřeba zodpovědět pro získání odpovědi na hlavní výzkumnou otázku, kterou zhodnotím v závěru výzkumného šetření.

4. 12 Závěr výzkumného šetření

Hlavní výzkumná otázka: Jak výchovné styly v současných rodinách ovlivňují volný čas dětí, a to z pohledu dětí ve věku 8 až 12 let?

Na základě výpovědí tří zástupců výchovných stylů jsem dospěla k závěru, že obraz volného času souvisí s výchovným způsobem, který je v rodině uplatňován. Výchovné styly ovlivňují způsob trávení volného času, způsoby jeho podpory, proces plánování volnočasových činností a hodnotu volného času.

Způsob trávení volného času dětí souvisí s přístupem rodičů k volnému času, závisí na tom, jakou hodnotu rodiče volnému času připisují a jakým způsobem rodiče dítě ve volném čase podporují. Děti autokratického výchovného stylu tráví volný čas přesně tak, jak rodiče požadují. Jejich volný čas je založen na vysoké organizovanosti, institucionalizaci, kontrole a zájmu rodičů o to, aby dítě dostávalo nejlepší péči, která povede k rozvoji jeho osobnosti. Volný čas dětí je přehlcený zájmovými kroužky, které musejí být účelné a musí korespondovat s časem na plnění povinností. Volnočasové aktivity jsou pestré a časová intenzita je vysoká. Volný čas je plánovitý a neposkytuje čas pro realizaci spontánních aktivit.

Volný čas optimálního výchovného stylu je charakteristický větší přirozeností. Děti se ve volném čase věnují zájmovým aktivitám v přiměřené míře a rozsahu, výběr kroužků je založen na větší svobodě, bez nátlaku. Důraz je kladen na optimální využití volného času k tomu, aby se dítě realizovalo v tom, co ho baví a rozvíjelo svůj talent. Poměr organizovaných činností a spontánních činností je v rovnováze. Děti bez problému zvládají pravidelně docházet do zájmových kroužků, hrát si venku a plnit domácí úkoly. Způsob trávení volného času je orientován na rodinu a budování harmonického rodinného prostředí.

Pesimální výchovný styl podporuje u dětí rozvoj volného času směrem dobrovolnosti, svobody a volnosti. Typická je podpora spontánnosti aktivit a individuality, organizovanost závisí na svobodné volbě dítěte. Kontrola volného času je minimální, důraz je kladen především na splnění povinností. Intenzita organizovaných volnočasových aktivit je velice nízká, a převládají spontánní volnočasové aktivity. Volný čas je tedy založen na výběru každého člena rodiny.

Děti jsou ve volném čase podporovány především finančně a nezáleží na typu výchovného stylu. Rodiče dětem platí zájmové kroužky, veškeré pomůcky a vybavení.

Rodiče autokratického výchovného stylu děti ve volném čase podporují tím, že se o jejich volný čas zajímají, pomáhají s výběrem kroužků a také s přípravou na lekce. V neposlední řadě způsob trávení volného času kontrolují.

U optimálního výchovného stylu je vysoká kontrola nahrazena psychickou podporou a realizací společných volnočasových činnostech celé rodiny.

Rodiče pesimálního výchovného stylu se způsoby podpory od ostatních dvou výchovných stylů odlišují výrazněji. Volnost a dobrovolnost způsobu trávení volného času dítěte jsou postaveny na celkových hodnotách rodičů, které dětem prezentují, prostřednictvím věty „*Jestli máš napsané úkoly, můžeš si dělat, co chceš.*“ Zájem rodičů o smysluplnost volného času je minimální a záleží jenom na osobnosti dítěti, jak zodpovědně ke svému volnému času přistoupí.

Hodnotě vnímání volného času rodiči připisují nejvyšší důležitost. Vnímání volného času rodičů determinuje přístup k volnému času dětí. Pokud rodiče k volnému času přistupují systémově, zodpovědně jako u autokratického výchovného stylu, přirozeně s lehkostí jako u optimálního výchovného stylu nebo s vysokým stupněm volnosti jako pesimální výchovný styl, bude tak volný čas vnímat i dítě nebo přinejmenším bude tímto přístupem inspirováno. Např. dítě autokratického výchovného stylu vnímá volný čas jako čas, kdy může docházet do zájmových kroužků po splnění školních povinností. Pro dítě optimálního výchovného stylu znamená volný čas rodina, výlety a společné aktivity. A pro dítě pesimálního výchovného stylu volný čas znamená, když si může dělat to, co chce.

Poslední zkoumanou oblastí, kde se projevují rozdíly v přístupu daných výchovných stylů, je plánování volnočasových aktivit. Všechny výchovné styly mají v určité míře společnou nízkou míru aktivity dětí při plánování. Rodiče autokratického výchovného stylu berou na sebe veškerou činnost plánování a dětem nenabízejí možnost zapojení. Děti vnímají funkci rodičů jako samozřejmost a aktivně se neangažují. Rodiče optimálního stylu mají také největší podíl rozhodování, ale dětem umožňují se zapojit. Děti však této možnosti moc nevyužívají a plánování nechávají s důvěrou na rodičích. U pesimálního výchovného stylu k plánování společných volnočasových aktivit nedochází, proto se procesu nemůže dítě ani zúčastnit.

Děti všech výchovných stylů se aktivně zapojují především do výběru zájmových kroužků, od sebe se liší podílem konečného rozhodnutí rodičů. U autokratického stylu mají rodiče hlavní slovo, u optimálního zastupují roli poradců, kteří se snaží dítě přirozeně

navézt a u pesimálního výchovného stylu nechávají děti volnost a převážně projevují souhlas s vybraným kroužkem.

Závěr

Hlavním cílem diplomové práce bylo dosáhnout zjištění, jaký vliv mají výchovné styly v současných rodinách na volný čas dětí, v oblastech, které byly stanoveny na začátku výzkumného šetření: způsob trávení volného času dětí, formování volného času dětí, hodnota volného času, vnímání volného času dětí a plánování volného času. Zdali se rodiče uplatňující daný výchovný styl odlišují v přístupu od ostatních. Lze konstatovat, že cíl práce byl splněn, protože jsem dosáhla zjištění, že zkoumané oblasti volného času se v souvislosti s charakteristikami jednotlivých výchovných stylů od sebe liší. Výsledky výzkumu ukázaly, jak děti ve věku 9 – 12 let vnímají výchovný styl, který je v rodině uplatňován a jeho vliv na volný čas.

V teoretické části byly objasňovány a propojovány pojmy a teoretické souvislosti týkající se: volného času, rodiny, výchovy a vývojového období dětí středního školního věku. Kapitola o volném čase byla zaměřena na definici pojmu volný čas, vymezila formy volnočasových aktivit, způsob zhodnocení volného času v rodině a volnočasové aktivity, kterými mohou rodiče působit na děti výchovně. Kapitola věnovaná rodině a výchově kombinovala informace obou oblastí. V kapitole byl definován pojem rodina, typy rodin, funkce rodiny a charakteristiky současné rodiny. Část určená výchově definuje pojem výchova, jaké jsou její cíle, funkce a především se zabývá stěžejním popisem výchovných stylů a modelu devíti polí. V souvislosti s výchovnými styly byly uvedeny metody, jaké mohou být použity pro analýzu výchovných stylů a také prezentace již realizovaných výzkumů. Protože v empirické části bylo uskutečněno výzkumné šetření u dětí středního školního věku, je poslední kapitola věnována popisu právě této vývojové fáze. Na základě teoretických poznatků byly stanoveny výzkumné otázky.

V empirické části diplomové práce jsem realizovala výzkumné šetření, složené z dotazníkového šetření, jehož hlavním úkolem bylo objasnit strukturu výchovných stylů v současných rodinách. Dotazníkovému šetření byly podrobeni děti ve věku 9 - 12 let. Na základě výsledků jsem vybrala tři výchovné styly, které měly výrazně odlišné charakteristiky: autokratický, optimální a pesimální. Druhou fází výzkumného šetření bylo provedení polostrukturovaných rozhovorů se zástupci výchovných stylů, o jejich volném čase. Výsledky jsem shrnula do designu případové studie, kdy jsem data podrobila otevřenému kódování a kategorizaci, provedla jsem popis jednotlivých případů, zodpověděla všechny stanovené výzkumné otázky a provedla komparaci výsledků.

Diplomová práce poslouží k lepší orientaci v problematice výchovných stylů a jejich vlivu na způsob trávení volného času. Výsledky poskytují hlubší poznání toho, jak děti středního školního věku vnímají vliv výchovy rodičů a jak tato výchova ovlivňuje volný čas. Postup výzkumného šetření může posloužit jako návod pro budoucí výzkumy daného tématu a jako podnět pro prohloubení poznání s využitím dalších metod, které kvalitativní výzkum nabízí. Výsledky mohou být využitelné také v dané základní škole, např. výchovnými poradci, kteří je mohou využít při práci s žáky a rodiči. Zpracování diplomové práce jim poskytuje informace o tom, jakým způsobem je možné dosáhnout zjištění o struktuře výchovných stylů na škole.

Seznam literatury

ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha : Karolinum, 1997. 415 s.

ISBN 80-7066-534-3.

ČÁP, J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha : ISV, 1996. 302 s.

ISBN 80-85866-15-3.

ČÁP J., ČECHOVÁ, V., BOSCHEK, P. *Dotazník stylů výchovy pro děti od 8 do 12 let*,

Praha : IPPP ČR, 2000. 49 s.

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno : Paido, 2000. 207 s.

ISBN 80-85931-79-6.

GILLERNOVÁ, I. *Změny rodičovských stylů výchovy v české rodině*. In:

GILLERNOVÁ, I., KEZBA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti : Člověk na přelomu tisíciletí*, Praha : Grada, 2011. s. 121-132.

ISBN 978-80-247-2798-1.

GILLERNOVÁ, Ilona. *Způsob výchovy v současné české rodině z pohledu dospívajících chlapců a dívek*. In HELLER, D.; PROCHÁZKOVÁ, J.; SOBOTKOVÁ, I. (ed).

Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů : polarita a vzájemné obohacování : sborník z příspěvků konference Psychologické dny Olomouc 2004. Olomouc : Universita Palackého v Olomouci, 2005. s. 5 - 6.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : Základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005.

408 s. ISBN 80-7367-040-2.

HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha : Portál, 2004. 176 s.

ISBN 80-7178-927-5.

CHERNEY, I., LONDON, K. *Gender-linked Differences in the Toys, Television Shows, Computer Games, and Outdoor Activities of 5- to 13-year-old Children. Sex Roles*.

May2006. ISSN 0360-0025.

- Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie : příspěvek ke vzdělávání učitelů.* Brno : Paido, 1998. 191 s. ISBN 80-85931-58-3.
- KLÍMOVÁ, H. *Význam rodiny pro člověka.* In: POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Rodina a společnost : Sborník příspěvků,* Praha : Ideál, 2014. s. 40-46. ISBN 978-80-86995-28-1.
- KNOTOVÁ, D. *Pedagogické dimenze volného času.* Brno : Paido, 2011. 101 s. ISBN 978-80-7315-223-9.
- KRAUS, B. *Společnost, rodina a sociální deviace.* Hradec Králové : Gaudeamus, 2014. 158 s. ISBN 978-80-7435-411-3.
- KRAUS, B., *Sociální aspekty výchovy.* 2. vyd. Hradec Králové : Gaudeamus, 1999. 165 s. ISBN 80-7041-135-X.
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk-prostředí-výchova : K otázkám sociální pedagogiky.* Brno : Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
- KRÁTKÁ, J. *Aktuální otázky teorie výchovy : teoretická východiska, výzkumné nálezy a závěry pro praxi.* Brno : Masarykova univerzita, 2011. 144 s. ISBN 978-80-210-5727-2.
- NĚMEC, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času pro doplňující pedagogické studium.* Brno : Paido, 2002. 119 s. ISBN 80-7315-012-3.
- PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volné času : Teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času.* 3. vyd. Praha : Portál, 2008. 221 s. ISBN 978-80-7367-423-6.
- PELIKÁN, J. *Hledání těžiště výchovy.* Praha : Karolinum, 2007. 175 s. ISBN 978-80-246-1265-2.
- PELIKÁN, J. *Výchova jako teoretický problém.* Ostrava : Amosium servis, 1995. 234 s. ISBN 80-85498-27-8.

PIEPENBURG, H. *Rodina ve světle hodnotových změn*. In: POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Rodina a společnost : Sborník příspěvků*, Praha : Ideál, 2014. s. 66-76. ISBN 978-80-86995-28-1.

PLAŇAVA, I. *Manželství a rodiny : struktura, dynamika, komunikace*. Brno : Doplněk, 2000. 294 s. ISBN 80-7239-039-2.

PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha : Grada, 2012. 203 s. ISBN 978-80-247-3470-5.

SPOUSTA, V. *Teoretické základy výchovy ve volném čase*. Brno : Masarykova univerzita, 1994. 173 s. ISBN 80-210-1007-X.

STEBBINS, R., A. *The idea of leisure : first principles*. New Brunswick ; London : Transaction Publishers, c2012. 133 s. ISBN 978-1-4128-4272-3.

ŠULOVÁ, L. *Současná česká rodina*. In: GILLERNOVÁ, I., KEZBA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti : Člověk na přelomu tisíciletí*, Praha : Grada, 2011. s. 106-119. ISBN 978-80-247-2798-1.

ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, 2. vyd. Praha : Portál, 2014. 384 s. ISBN 978-80-262-0644-6.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha : Karolinum. 1999. 353 s. ISBN 80-7184-803-4.

Elektronické zdroje

BOCAN, M., HOŠKOVÁ, I. A KOL. *Děti v ringu dnešního světa : Hodnotová orientace dětí ve věku 6 až 15 let* [online]. Praha : NIDM MŠMT, 2012 [cit. 2015-10-05]. Dostupné z: < www.vyzkum-mladez.cz/zprava/1384255447.pdf >.

ČSÚ. *Sňatečnost* [online]. 2015 [cit. 2015-09-24].

Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/snatecnost>>.

ČSÚ. *Rozvodovost* [online]. 2015 [cit. 2015-09-24].

Dostupné z: < <https://www.czso.cz/csu/czso/rozvodovost>>.

ČSÚ, *Demografická příručka : Základní údaje o narození a ukazatele porodnosti v letech 1950 – 2013* [online]. 2014 [cit. 2015-07-15]

Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2013-hjxzns09ab>>.

MŠMT ČR. *Volný čas a prevence u dětí a mládeže* [online]. Praha, 2002 [cit. 2015-06-28]. Dostupné z: <<https://www.kr-olomoucky.cz/download.html?id=10213>>.

PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času*. Univerzita Karlova v Praze : Pedagogická fakulta, 2014. 145 s. ISBN 978-80-7290-666-6. Dostupné z: <vzdelavani-dvpp.eu/download/opory/final/25_pavkova.pdf>.

SUCHÁNEK, M. *Počítačové hry to zase nevyhrály: společným rodinným aktivitám vládnou pěší výlety*. Regiony 24. [online]. 2013 [cit. 2015-07-02].

Dostupné z: <<http://www.regiony24.cz/73-185421-pocitacove-hry-to-zase-nevyhraly--spolecnym-rodinnym-aktivitam-vladnou-pesi-vylety>>.

ŠAFR, J., PATOČKOVÁ, V. *Trávení volného času v České republice ve srovnání s evropskými zeměmi I* [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2010 [cit. 2015-06-28].

Dostupné z : <<http://cvvm.soc.cas.cz/2010-2/traveni-volneho-casu-v-ceske-republice-ve-srovnani-s-evropskymi-zememi>>.

Přílohy

Příloha A *Žádost pro rodiče*

Příloha B *Příklady otázek polostrukturovaného rozhovoru*

Příloha A *Žádost pro rodiče*

Vážení rodiče,

jsem studentkou posledního ročníku kombinovaného studia magisterského oboru Sociální pedagogika na Univerzitě v Hradci Králové. Ke své diplomové práci provádím výzkum zaměřený na vliv výchovných stylů v současných rodinách na volný čas dětí. Ráda bych ve třídě, kterou navštěvuje Váš syn/dcera, provedla dotazníkové šetření, kterým bych zjistila, jaké výchovné styly jsou v rodinách uplatňovány. Následně bych u vybraných dětí s Vaším souhlasem a se souhlasem Vašich dětí provedla rozhovor týkající se způsobu trávení volného času. Ujišťuji Vás, že veškeré informace získané v průběhu výzkumu budou použity pouze na zpracování diplomové práce se zachováním anonymity.

Děkuji

Bc. Petra Schönbeková

Jméno dítěte:

S provedením výzkumného šetření:

souhlasím

nesouhlasím

Podpis:

1. výzkumná otázka: Jakým způsobem děti tráví volný čas při daném výchovném stylu?

- Mohl bys mi říct o tom, jak trávíš volný čas? Jaké máš aktivity, když přijdeš ze školy domů?
- Jaké jsou tvoje záliby?
- Jak často se věnuješ tvým zálibám?
- Chodíš na nějaké kroužky?
- Jak často chodíš na kroužky?

2. výzkumná otázka: Jakým způsobem, rodiče uplatňující určitý výchovný styl, formují způsob trávení volného času dětí, z pohledu dětí?

- Zajímají se rodiče o to, co děláš ve volném čase?
- Jakým způsobem tě rodiče podporují ve volném čase?
- Chodí se rodiče koukat na tvoje vystoupení, zápasy, atd.?
- Jak často spolu trávíte volný čas?

3. výzkumná otázka: Jakou hodnotu přikládají rodiče daného výchovného stylu volnému času, z pohledu dětí?

- Co maminka dělá, když přijde domů ze zaměstnání?
- Co maminka ráda dělá ve volném čase? Má nějaké koníčky?
- Co tatínek dělá, když přijde domů ze zaměstnání?
- Co tatínek rád dělá ve volném čase? Má nějaké koníčky?
- Tráví rodiče více času doma, nebo v zaměstnání?

4. výzkumná otázka: Jak děti určitého výchovného stylu vnímají volný čas?

- Co pro tebe znamená volný čas?
- Co děláš ve volném čase nejraději??
- Baví tě všechny kroužky, na které chodíš?.

5. výzkumná otázka: Jak se děti spolupodílejí na plánování volnočasových aktivit?

- Plánujete společný program celá rodina? Jakým způsobem?
- Jakým způsobem si vybíráš zájmové kroužky?
- Ptají se tě rodiče, co bys rád/a dělal/a o víkendu, prázdninách?
- Kdo o programu volnočasových aktivit u vás rozhoduje?